

HARPUT MERKEZ'DEKİ ZİYARET YERLERİ VE BU ZİYARET YERLERİNİN TİPOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Emrah YAVUZ*

Öz

Bu çalışmada, ülkemizdeki ziyaret fenomeni ve ziyaret yerlerinin tipolojisi ile ilgili çalışmalar örneğinde¹ Harput merkezdeki ziyaret yerlerinin tipolojik açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Halk dindarlığının önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret fenomeni din sosyolojisinin bilimsel yöntemleri ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Harput merkezinde kutsiyet atfedilen mekânlann ve bu mekânlardaki çeşitli inanç ve uygulamaların tespiti yapılmıştır. Ziyaret fenomenine tipolojik açıdan yaklaşıldığında fenomenin belli tiplerde kategorize edildiği görülmüştür. Ziyaret fenomeni, ülkemizin hemen her yöresinde yaygın olarak karşımıza çıkan bir olgu olması hasebiyle önem arz eden bir konudur.

Anahtar Kelimeler: Ziyaret Yerleri, Ziyaret Fenomeni, Yatır, Tipoloji, Harput.

In Centrum Of Harput Visitation Places And Be Evaluated Typologic Perspective of This Visitation Places

Abstract

This study typologically evaluates the visitation places in Harput in the light of the studies about visitation phenomenon and typology of visitation places in our country. Visitation phenomenon which composes an important aspect of religious life of Turkish society, is tried to be studied with the scientific methods of sociology of religion. Shrines in the centrum of Harput and beliefs and practices related to them are shown. It has been seen that when approached with typological perspective, visitation phenomenon can be categorized in certain types. As a common case which is found in almost all parts of our country, the case of visitation is a matter of signifiante.

Key Words: Visiting Places, The Shrine Phenomenon, Grave, Typology, Harput.

* Bu çalışma "Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

* Dr.,MEB, emrahyavuz23@hotmail.com.

¹ Geniş bilgi için bakınız, Ünver Günay, Harun Güngör, Şaban Kuzgun ve diğerleri, *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kayseri, 1996, s. 94-101, İskender Oymak, *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2002, s. 230-237.

Giriş

Ziyaret yerleri asırlardan beri insanoğlunun çaresizlik içine düştüğü anlarda, kendisini tatmin ettiği, çıkış yolu bulduğu içindeki manevi boşluğunu doldurduğu yerler olarak ön plana çıkmıştır. Psiko-sosyal bir varlık olan insanoğlu maddi veya manevi ihtiyaçlarını gidermek için etrafındaki nesnelere kutsallık atfederek bu durumu somutlaştırmış ve kutsalla bir ilişki ağı kurmuştur. Ziyaret fenomeninin özü insanoğlundaki kutsala ulaşma ve kutsalı yaşama isteğinden başka bir şey değildir.

Ülkemiz toplumunun dini-sosyal hayatının önemli ve ayrılmaz bir realitesini oluşturan ziyaret fenomeninin ve ziyaret yerleri etrafında oluşan inanç ve uygulamaların incelenmesinin Türk toplumunun dini hayatını farklı yönleriyle anlayabilmek için önemli ve gerekli olduğu kanaatindeyiz. Esasen Harput ve ziyaret yerleri ile ilgili çalışmalara bakıldığında zengin bir literatüre rastlamak mümkündür. Ancak bu literatür incelendiğinde ziyaret yerleri adı altında daha çok Harput'ta yaşayan din alimlerine veya Harput'ta şehit olan kişilere ait bilgilerin verildiği çalışmalar olduğu gözlenmiştir. Harput merkezindeki ziyarete konu olan yerleri belirgin özellikleri ışığında farklı tiplerde kategorize etmek çalışmamızın ana amacını oluşturmaktadır. Harput'taki ziyaret ve ziyaret yerlerini konu edinen çalışmamızda, saha araştırması bağlamında, yerinde gözlem ve mülakat gibi tekniklerin yardımıyla elde ettiğimiz verileri objektif bir yaklaşımla yorumlamaya gayret ettik.

İnsanlar tarafından kudsiyet atfedilen ve kutsal mekânlar olarak kabul edilen ziyaret yerleri, insanların nazarında her zaman için kendilerinde maddi ve manevi güçlerin olduğuna inanılan ve bu nedenle çeşitli faydalar umularak ziyaret edilen yerler olarak kabul edilir. Veliler tarafından gerçekleştirildiğine inanılan ve keramet olarak adlandırılan olağandışı olayları yapabilme gücünün öldükten sonra da bu kişilerin mezarlarına yahut kendilerinden arta kalan eşyalara hatta çevrelerindeki ağaçlara, taşlara, dağlara, tepelere sirayet ettiği inancı halkın bu mekânlara olan rağbetini arttırmaktadır.² Kudsiyetin bir anlamda kaynağı olması hasebiyle ziyaret yerleri asırlardan beri hem cezbedici, hem de ürkütücü yönüyle insanların dikkatini çekmiştir. Ziyarete konu nesnenin nasıl kutsallaştığının yani nasıl bir kutsallaşma sürecinden geçtiğinin irdelendiği bir çalışmada ziyaret fenomeni için kutsallaşma sürecine tipolojik bir model önerilmiştir. Bu anlamda kutsallaşma süreci, somutlaşma, bağlanma, ritüel ve mit olarak sıralanmıştır. Bu modele göre

² Günay ve diğerleri, *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, s. 87.

kutsal, somut bir nesnede açığa çıkmakta ve somutlaşma aşamasında kutsalla irtibat kurmaktadır. Kutsalla irtibat, kutsalın cezbedici yönünü açığa çıkarmaktadır. İkinci aşama, bağlanma boyutunda bir ispat niteliğinde kutsal olana ait menkıbeler ve kerametler toplumsal kabulü beraberinde getirmekte, ardından ritüel ve menasik gelmektedir. Kutsallaşma sürecinin son aşaması ise kutsalı koruma fonksiyonuna sahip mit (yasaklar) ile tamamlanmaktadır.³ Ziyaret yerlerini insanlardan bağımsız bir şekilde düşünemeyiz. Esasen ziyaret yerleri veya genel olarak ziyaret fenomeni belli bir sosyo-kültürel ortamda vücut ve hayatıyet bulmaktadır. Bu demektir ki ziyaret fenomeni belli bir ölçüde toplumsal bir olaydır.⁴

1. Tarihi Ve Fenomenolojik Boyutları Çerçevesinde Harput Merkezdeki Ziyaret Yerleri

1.1. Beyzade Hazretleri (Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi)

Harput'un meşhur âlim ve mutasavvıflarından olup günümüzde en çok ziyaret edilen yerlerin başında gelmektedir. Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin aslı Türkistan'a dayanmakla birlikte dedeleri asırlar öncesi oldukça geniş bir oymak halinde Özbekistan bölgesinden göç ederek Buhara'ya daha sonra da Mısır'a gelmişlerdir. 1798 yılında Mısır'ın Fransız işgali altında kalması sonucu kendi boylarına bağlı kırk kadar aile ile birlikte Mısır'dan ayrılarak kuzeye doğru hareketle Şam, Halep, Urfa ve oradan da Musul'a gelmişlerdir. Bu gruplardan bir kısmı Musul'da kalmayı tercih etmiş, diğer bir kısmı ise eski yurtları Türkistan'a doğru yola koyulmuştur. Ancak, bu sırada Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin babası Hacı Bakır (Hacı Bekir) Bey ve Küçük Kardeşi Hacı Hafız Mehmet Efendiler Harput'u İslami ideallerine uygun bir yer olarak bulduklarından kendilerine bağlı birkaç aile ile birlikte Harput'a yerleşmişlerdir. Burada iki kardeş Kurşunlu medreselerinde bir hücrede beyaz külâh imal ederek ailesinin geçimini karşılamaya çalışırken, bu arada ilim ile meşgul olmayı da ihmal etmemişlerdir. Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin, Hacı Mahmut Efendi adında bir de büyük kardeşi vardır. Beyzade Hazretleri genç yaşta olmasına rağmen ilme karşı büyük ilgi duyan bir yapıya sahiptir. Evvelâ "Şeyhül-ulema Büyük Hacı Ali Efendi'den, sonra da Dağıstanlı Hacı Hafız Mehmet Efendi'den ders gören Beyzade Hazretleri, kabiliyeti ve

³ Geniş bilgi için bakınız, Abdullah Özboilat, "Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara, 2014, Sayı: 70, s. 121-138.

⁴ Günay ve diğerleri, *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, s. 93.

öğrenme arzusu neticesinde kısa zamanda ilerlemiş, gerek etrafı gerekse hocaları tarafından sevilmiştir.⁵

Dağıstanlı Hoca, ölüm döşeğinde iken, kendi yerine müderrisliğe Beyzade Hazretleri'nin getirilmesini vasiyet etmiştir. İbrahim Paşa Medresesi sahibi Çötelizade Sırma Hatun'a: "Ben yakında öleceğim, ölümünden sonra müderrislik için birçok dedikodular, hatta kavgalar olacaktır. Sana vasiyet ediyorum, benim yerimi ancak Beyzade Ali Rıza doldurabilir. Müderrisliği ona vereceksin, şayet başkalarına verecek olursan kıyamet gününde seni saçlarından tutup sürüm sürüm süründürürüm"⁶ dediği rivayet edilir. Dağıstanlı Hoca'nın ölümünden kısa bir zaman sonra gerçekten de müderrislik için epeyce bir dedikodu olmuştur. Durumdan haberdar olan Antep ulemasından meşhur Küçük Ali Efendi kendisine gıyaben bir icazetname göndermiştir. Bu icazetmenin ardından Dağıstanlı Hoca'nın vasiyeti üzerine İbrahim Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilen Beyzade Hazretleri daha sonra meşhur Nakşibendi Şeyhlerinden Hartevizade Şeyh Mehmet Rehavi'den inabe alarak bu yolda az zaman içinde çok ilerlemiş ve Şeyhi tarafından kendisine Nakşibendi Tarikatı'nın halifeliği tevcih edilmiştir. Beyzade Efendi yıllarca Meydan Camii'nde Hadis-i Erbain okutmuştur. 1883 yılında Mamuretü'l-Aziz evkaf komisyonu reisliği yapmış ve "Mekke Mollalığı" ünvanına sahiptir.⁷

Beyzade Hazretleri bir gün hacca gitmeye karar verir ve bu amaçla parasını önceden biriktirir. Beyzade Efendi'nin hanımı da hamileymiş ve tam o günlerde aş eriyormuş. Bir gün burnuna kızarmış et kokusu gelmiş ve canı da bu etten yemek istemiş. Bunun üzerine Beyzade Efendi'ye o et kimde pişiyorsa gidip bir parça getirmesini söylemiş. Hanımının ısrarları üzerine çaresiz kalan Beyzade Efendi, sokağa çıkmış ve etin kızartıldığı evi aramaya başlamış. Kokunun geldiği eve ulaştığında karşısına çıkan fakir kadıncağıza utana sıkıla niçin geldiğini söylemiş. Ancak kadıncağız, büyük bir utanç ve sıkıntı içinde olmaz efendim, veremem. Size layık değildir, diye etten vermeyi reddetmiş. Sebebini soran Beyzade Efendi'ye, üç günden beri çocuklarının aç olduğunu ve çocuklarının ağlamalarına dayanamadığı için yoldan geçen bir köpeği kestiğini, bu etin o köpeğin eti olduğunu bu nedenle kendisine veremeyeceğini söyler. Bu olay karşısında çok üzülen Beyzade Efendi hac farızası için ayırdığı paranın hepsini çevresindeki fakirlere dağıtmış, hayır için

⁵ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, İstanbul, 1958, s. 110.

⁶ Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, ELESKAV Yayını, I. Baskı, Elazığ, 1998, s. 180.

⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 111-112.

kullanmış ve tabi hacca gitmekten de vazgeçmiş. Hacca gitme günü gelince önceden beraber gitmeye karar verdiği arkadaşlarına hacca gelemeyeceğini söylemiş. Beyzade Efendi'yi orada bırakıp yola koyulan arkadaşları uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra oraya varınca bir bakmışlar ki, Beyzade Efendi kendilerinden önce hacca gelmiş. Bu olaya çok şaşırarak arkadaşları Beyzade Hoca'ya işin esasını sormuşlar. Beyzade Hazretleri de hacca sadece parayla gidilmeyeceğini uygun bir şekilde izah eder. Onun bu anlatımından sonra Harput'ta hali vakti yerinde olan herkes fakir ve kimsesizlere yardım etmeye başlar.⁸

Beyzade Hazretleri oğlu Baha Efendi ve yardımcısı Emin Efendi'yi de yanına alarak uzun zamandır arzulayıp da çeşitli nedenlerle yapamadığı hac ziyareti için nihayet yola koyulur. Para harcama işiyle görevlendirildiği Baha Efendi'ye yol boyunca Beyzade Efendi'nin belirlediği yoksullardan kimine üç kuruş kimine beş kuruş vermesini söyler. Bir gün genç biri onlardan sadaka ister. Beyzade Efendi oğlu Baha'ya dönerek: "Şuna yirmi kuruş ver" der. Baha Efendi tereddütsüz yirmi kuruşu çıkarır verir ama içinden: "Yahu bu babamın işlerine de bir türlü akıl erdiremiyorum. Çok yoksul görünen yaşlı kimselere üç kuruş beş kuruş ver diyor, bu aslan gibi gence yirmi kuruş ver dedi" diye geçirir. Bir müddet sonra Beyzade Hazretleri oğluna dönerek: "O genç adamın Hızır (a.s.) olduğunu öncekilerin parayı sadece kendi nefisleri için aldığını Hızır (a.s.)'in ise topladığı paraları fakir fukaraya dağıtacağını bu nedenle o gence yirmi kuruş verdiğini söyler. Bu durum karşısında Baha Efendi bakar ki babası kendi içinden geçenleri bilir, utancından başını öne eğip ve bir daha da babasının işlerine karışmaz."⁹

Beyzade Efendi, Meteris Mezarlığı'nda medfun olup mezarı kasabadan çıkar çıkmaz soldaki birinci blok mezarlıktadır. Mermer benzeri beyaz körpe taşlarıyla yaptırılmış olan mezarın baş taraf taşının iç cephesinde Hacı Kerim Efendi'nin ve dışında da Şeyh Osman Bedreddin Efendi (İmam Efendi)'nin birer kitabeleri vardır. Kabri türbe mahiyetinde olmayıp etrafı demirlerle çevrili bir aile mezarlığı mahiyetindedir. Burada kendisinden başka Beyzade Hacı Mehmed Nuri Efendi (büyük oğlu) ve Beyzade Hacı Bahaaddin Efendi (Küçük oğlu)'nin de mezarları bulunmaktadır. Beyzade Hazretleri Türbesi Harput'ta bulunan ziyaretgâhlar arasında en yoğun rağbetin olduğu yerlerden birisidir. Öyle ki, Harput'a gelip de burada bir Fatiha okumadan giden yok denilebilecek kadar azdır. Beyzade Hazretleri halk arasındaki

⁸ İbrahim Gazezoğlu, 82 Yaşında, Okur-yazar, Esnaf.

⁹ Sıdkı Döner, 47 Yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen.

saygınlığı itibarıyla çaresizlik içine düşmüş insanların her zaman için umut kaynağı olmuştur.

Beyzade Hazretleri ziyaretgâhının cazibesi, halk arasında o kadar güçlüdür ki, buraya insanlar her türlü sıkıntıları ve dilekleri için gelir ve hemen her biri için farklı uygulamalarda bulunurlar. Buraya ruhsal sorunları olanlar, felçli olanlar, çocuğu olmayanlar, çaresi olmayan veya maddi durumdan dolayı çaresine ulaşamayan hastalar geldiği gibi; kısmeti açılmayan kızlar veya erkekler, üniversite sınavına hazırlananlar ve daha birçok dileklerinin gerçekleşmesini isteyenlerin de geldiği görülmektedir.¹⁰

Buraya gelen hastalar mezarın başında bir fatiha 3 ihlas veya yasin suresini okuduktan sonra "Beyzade Hazretleri'nin yüzü suyu hürmetine Allah-u Teâlâ'dan şifa ister ve mezar taşına sürdüğü elini vücudunun ağrıyan yerine ve hastalıklı olan bölgeye sürer. Bu işlemi üç Cuma üst üste tekrarlar. Seladan önce ayrıca mezarın toprağını diliyle ağzına alıp yutarlar veya bu toprağı suda eritip içerler.¹¹ Erkek çocuğu olmayanlar da yine bu yerdeki ziyaretgâhta Allah'a yalvarıp da bu işlem sonrasında erkek çocuk sahibi olurlarsa çocuklarının ismini Beyzade koyar ve burada mevlüt okutup, kurban keser ve kestikleri kurbanı oraya gelenler arasında dağıtırlar.

Beyzade Hazretleri'nin ziyaretgâhında yapılan farklı uygulamalardan biri de henüz evlenemeyen veya evlenmemesinin sebebini kısmetinin bağlı olması inancına bağlayan kişilerin (çoğunlukla bayanlar) yapmış olduğu uygulamadır. Bu amaçla buraya gelen kişiler üç Cuma üst üste salatu selam verilmeden önce ipe sarılı makarayı mezarın başında seri bir şekilde açarak mezarın üstüne bırakır. Böylelikle kaderinin de hızlı bir şekilde yani kısa bir zaman içinde açılacağına inanır. Bu işlemi yaparken çevredeki insanlarla konuşulmaması gerektiğine, aksi takdirde dileğinin kabul olmayacağına inanılır. Ayrıca buraya gelen ziyaretçiler, dileklerinin kabul olması için Cuma günü sela'dan önce 99'luk bir tesbihin her bir taşesine farklı kişiye okutulmak suretiyle bir fatiha üç tane de ihlas suresi okutur. Bu tesbihi dilekleri gerçekleşinceye kadar evinin kible duvarına asar, dilekleri gerçekleşince de kible duvarına astığı tesbihi alır ve getirip mezarın üstüne bırakır. Bu işlem yapılırken tesbihe okuyan kişilerin samimiyetine güvenilir ve bu kişilerin farklı kişiler olmasına özen gösterilir.¹² Yine her türlü dileklerinin kabul olması için ki daha çok sınava girecek olan kişiler ve hasta olanlar, Cuma günü salat-u

¹⁰ Fatma Yılmaz, 70 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.

¹¹ Ahmet Dağdelen, 23 Yaşında, Okur-yazar, İşsiz.

¹² Kâmuran Seçgin, 27 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

seladan önce mezarın yanı başında evlerinden getirdikleri 41 tane buğday tanesinin her bir tanesine 1 fatiha ve 3 ihlas süresi okur ve mezarın üzerine serpiştirirler. En sonuncu yani 41. buğday tanesini ise yutarlar. Nezihe Duran adlı kişi bu uygulamayla bir yakınının amansız bir hastalıktan kurtulduğuna şahid olduğunu söylemiştir.¹³ Üniversite sınavına girecek adaylar başta olmak üzere kendileri için önemli olan bir sınava giren kişiler de Cuma günü selâ'dan önce burada dua edip dilekte bulunduktan sonra yanlarında getirdikleri kalem mezar taşına sürüp sınava o kalemle girerler. Bu kalem ile sınavda doğru şıkkı işaretleyeceklerine inanırlar.¹⁴

Beyzade üzerine gelen ziyaretçilerden bir kısmı ise dileklerinin kabul olması için kökeni belli olmayan, muhtemelen uydurma olan ve "Kar Yağdı Sultan Duası" adı verilen bir duayı Cuma günü salat-u selâ'dan önce 7 kere okurlar ve dileklerini bir sonraki Cuma gününe kadar kabul olacağına inanırlar. Şayet dilekleri bir hafta içinde gerçekleşirse bu duayı 7 tane daha yazıp Cuma günü 7 kişiye dağıtırlar. Mülakatlarımız esnasında Fatma Aksakal isimli bir bayanın bu işlemi kızının kısmeti açılsın diye uyguladığını ve dileğinin kabul olduğunu bunun üzerine bu duayı 7 kişiye daha dağıttığına şahit olduk.¹⁵

Kar Yağdı Sultan Duası

"Bismillahirrahmanirrahim

Sırrı Süphan Piri Süleyman Nuru Can Muhammed."

"Erde Geçte Dağda Taşta Müşgül İşte Yetiş Ya Allah Ya Muhammed,

Salladım Salaya, Yolladım Mevlaya Sen Muradımı Kabul Eyle Gelecek Cuma'ya

Ve İlahe İllallah Muhammeden Resulallah

Selalar Sesiyle Arş Gölgesiyle Sen Muradımı Kabul Eyle

Melekler Duasıyla Kar Yağdı Sultan Yüzü Suyu Hürmetine. Amin."

1.2. Fatih Ahmet Baba (Feti Ahmet)

Türbesi Harput'un doğusunda ve Harput'a 1,5-2 km mesafede Karataş ve Serince köyleri istikametine giden yolun 1-1,5 kilometresinden sonra sola ayrılan yol üzerindedir. Türbe, yeşilliklerle dolu bir derenin yamacında olup, türbenin hemen yanında bir çeşme bulunmaktadır. Dış görünüşü itibariyle dikdörtgen planlı olan bu türbe iki bölümden meydana gelmektedir. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir mekân ile bu mekâna

¹³ Nezihe Duran, 57 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.

¹⁴ Fatih Güler, 18 Yaşında, Okur-Yazar, Öğrenci.

¹⁵ Fatma Aksakal, 50 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

doğru duvarın güneyinde birleşik içten ve dıştan sekizgen bir mekândan oluşur. Mescid olarak kullanılan dikdörtgen planlı bölümünde makam ve mescid bölümü birbirine bitişik olup, her iki bölüme de kuzey cephesinden açılan iki ayrı kapıdan girilir. Makâm bölümü girişinde odacık halinde üstü ve yanları kapalı küçük bir sahanlık bulunmaktadır. Türbe, çok büyük değildir. 70x100 ebadında taş kemerli bir kapıdan içeri girilir. Türbenin giriş bölümündeki duvara bu zat hakkında İshak Sunguroğlu'nun "Harput Yollarında" adlı kitabından alınma bilgiler yazılmıştır. Türbe çevresinde bulunan çınar ağaçlarının ve sulak yerlerin oluşturduğu ferah ve güzel manzara, buraya gelen ziyaretçilere piknik yapma imkânı sağlamaktadır.

Türbenin yapım tarihi konusunda açık bir bilgi olmamasına rağmen Ertuğrul Danık, türbedeki ahşap sanduka üzerinde yer alan 713 h. tarihli kitabeden yola çıkarak tarihlendirir.¹⁶ Halk arasında "Fethi Ahmet Baba" ya da "Fethi Ahmet Baba" diye bilinir. Burası da halkın senelerden beri önem verdiği ve yoğunlukla gittiği ziyaretgâhlardan biridir. İshak Sunguroğlu yukarıda adı geçen eserinde, Fatih Ahmet Baba'nın hüviyeti hakkında Harput'un meşhur âlim ve mutasavvıflarından Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin ihvanı kiramiyle vaki olan keşifleri neticesinde, elde edilen hal tercümesinde aynen şöyle söyler; "Sen bil ki Harput Kasabası civarında medfun ve Fetih Ahmet namıyla meşhur olan zat, Perevat veya Parbat şehrinde Şeyhu'l-Kainat ünvanıyla anılan Aliyü'r-Remeytani'nin talebelerindendir. Kendisi Belh'de doğmuş, ismi Ahmed, tarikati, Tarikat-i Hacegândır" Muhammed Hallacu'l-Belhi vasıtasıyla Hz. Azizân Hoca Aliyü'r-Remeytani'den intisap etmiştir. Onun ahbab ve yakınlarından on kişi de türbenin üst tarafındaki mezarlıkta medfundurlar. Kendisi sâdât-ı kiramdan (Peygamber neslinden) olup, sağ tarafından (kolundan) yaralanarak şehit düşmüş ve aynı yere defnedilmiştir. Mensup olduğu mezhep Hanefi mezhebi olup, Bağdat'ta medfun bulunan ve bu mezhebin bânisi olan İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe Hazretlerinin hizmetinde de bulunmuştur. Bazı ihvanla beraber yaptığımız keşifte böyle zahir olmuştur. Ben fakir Ali Beyzade ki Nakşibendi tarikatinin müceddidi (yani ikinci defa kurucusu ve nasiri)~Mevlana Halid'e mensubum. Cenab-ı Hak onu af ve mağfiret etsin." Ayrıca, yine Sunguroğlu, Fethi Ahmet Baba'nın hüviyeti hakkında Erzurum'un Pasinler kazasına bağlı "Yegân" köyünde bir türbede medfun bulunan "Halil Divani"- hazretlerinin türbedarı olan marifatname sahibi İbrahim Hakkı Hazretleri'nin kütüphanesinde bulunan bir

¹⁶ Ertuğrul Danık, *Orta Çağda Harput'un Kentsel Gelişimi – Dünü ve Bugünüyle Harput I-*, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ, 1998, s. 45.

tevliyetnamede şöyle zikr olunduğunu söyler: "Erzurum ve havalisi Tebriz'e merbut (bağlı) iken ol zamanın hükümdarı Aras'ın bir kısmını Halil Divani'nin Türbesine vakf etmiş imiş." Bu vakıfnamede Halil Divani Hazretleri'nin evlad-ı resulden (Peygamber neslinden) olduğu ve silsilesi tamamen yazılı bulunduğu gibi mensup bulunduğu Şeyhi de Fatih Ahmed Herberdi (Harputi) olduğu silsilesinde tamamen zikredilmiştir.¹⁷ Halk arasında Fethi Ahmet Baba olarak bilinen bu zat XVII. yy'daki vesikalarda "Şeyh-i Kâinât" olarak zikredilmektedir.¹⁸

Fatih Ahmet Baba hakkında halk arasında anlatılan bazı menkıbeler vardır. Bunlardan birisini İshak Sunguroğlu "Harput Yollarında" isimli kitabında şöyle anlatmaktadır:

"Harput'un ilk kaymakamı Şevki Bey, akşamcıydı ve ehl-i keyf bir zattı. Bir yıl yazı geçirmek üzere Fatih Ahmet Baba türbesi civarındaki Hacı Haliloğullarının bahçelerinden birini kiralamıştı. Cuma günleri dostlarından bazıları bahçeye gider orada demlenir ve eğlenirlerdi. Yine böyle bir günde biraz demlendikten sonra sık ağaçlarla kapalı olan havuz manzarası, Şevki Bey'in alkol ile neşelenen ruhunu sıkıştıracak ki ayağa kalkmış ve etrafta dolaşmaya başlamış. Karşıda türbenin tam alt tarafında derenin kenarında yeşil bir düzlük görünce kilimlerin siltelerin ve rakı sofrasının buraya naklini emretmişti. Fakat misafirlerden birisi türbeyi göstererek oraya pek yaklaşmayalım demişse de Şevki Bey buna aldırmamış. Bu emir üzerine tam Fatih Ahmet Baba'nın türbesinin önündeki kayaların altında sofra kurulmuş ve sohbet başlamıştı. Yemişler, içmişler ve geç vakit dağılmışlardı. Ertesi sabah Şevki Bey yatağından kalktığı zaman çenesinin eğilmiş olduğunu ve bir kelime dahi konuşamadığını hissedince bundan çok etkilenmiş. Kasaba ve Elazığ'da bulunan bütün doktorlara muayene edilmiş ise de yapılan tedavilerin hiçbiri çare olmayınca bu darbenin nereden geldiğini anlamıştır. Birkaç gün evinden çıkamamış ve sonra Fatih Ahmet'e giderek türbeyi ziyaret etmiş ve af dilemiş. Türbeyi ve yanındaki mescidi tamir, önündeki sahayı tesviye ettirerek, türbenin önüne bir çeşme yaptırmış ve ağaçlandırmıştır. Bu hizmetinin mükâfatını da çok geçmeden çenesinin düzelmesiyle görmüştür". İshak Sunguroğlu anlattığı bu olayı Harput'ta okumayan, bilmeyen kimsenin kalmadığını da belirtmektedir.¹⁹

¹⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 226-228.

¹⁸ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yy'da Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, Sayı: 7, Ankara, 1989, s. 220.

¹⁹ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 330.

Rivayete göre, Fatih Ahmet Baba türbesine giden yol yapımında çalışan Karayolları iş makinaları türbenin hemen üstünden geçirmeye çalıştıkları yola gelince arıza yapmış ve daha ileri gidememişler. Bir zaman sonra bu kez ısrarla ordan geçmeye çalışan makine sürücüleri hastalanmışlardır. Bu durumunun sebebini merak eden makine sürücüleri kazma kürekle o bölgeyi kazmaya başlamış ve bir süre sonra toprak altından çürümemiş cesedler çıktığını görünce hata yaptıklarını anlayarak o bölgeyi piriket bir duvarla çevirmiş ve yolu biraz daha üst kısımdan geçirmeye karar vermişlerdir. İşte bugün türbenin yanı başında bulunan çeşmenin hemen üst tarafında çevirili olan bölümde Fatih Ahmet Baba ile birlikte gelip bu toprakların kurtuluşu için şehadet şerbetini içen 10 askerinin olduğuna inanılır.²⁰

Fatih Ahmet Baba türbesinin hemen yanı başında bulunan piknik yeri sahibi Sultan Yıldırım'ın anlattığına göre, Birgün Trabzon'un Of ilçesinden Kemal Baba isminde biri türbeye gelmiş ve Fetih Ahmet Baba'nın rüyasına gelerek kendisini buraya çağırdığını söylemiştir. Rüyası üzerine buraya gelen Kemal Baba, Sultan Yıldırım'a önümüzdeki Perşembeyi Cumaya bağlayan gece buraya 75.000 civarında evliyanın geleceğini ve başlarında da Abdülkadir Geylani'nin olacağını söyler. Bunun üzerine meraklanan Sultan Yıldırım ve eşi Perşembeyi Cumaya bağlayan gece uyumaz. Saat yaklaşık 03:00'da Kemal Baba türbenin bulunduğu yere gelir. Bu sırada Sultan Yıldırım ve hanımı oturdukları evin penceresinden Kemal Baba'yı izlemektedir. Belli bir süre sonra Kemal Baba'nın ellerinin başparmaklarını havaya kaldırarak geri geldiğini gören Sultan Yıldırım dayanamayıp yanına gitmek ve ona balık ikram etmek ister. Ancak Sultan Yıldırım Kemal Baba'nın yanına ulaştığında Kemal Baba birden gözden kaybolur. Türbenin hemen yanı başında bulunan piknik yeri sahibi Sultan Yıldırım'ın anlattığına göre, Elazığ'da görev yapan İkrâm Uslu adında bir doktor her Perşembeyi Cumaya bağlayan gece türbeye gelir, sabaha kadar dua eder ve zikirde bulunmuş. Bir ara İkrâm Uslu'nun kız kardeşi akli dengesini yitirmiş ve bu türbeye gelerek sabaha kadar dua ve zikir ederek Allah-u Teâlâdan şifa dileklerinde bulunmuşlar. Bunun üzerine de akli dengesi yerine gelmiş ve eski sağlığına kavuşmuştur.²¹

Fatih Ahmet Baba türbesine yoğun olarak çocuk sahibi olamayanlar veya erkek çocuk sahibi olmak isteyenler ile ruhsal sorunları olan ziyaretçiler

²⁰ Sadık Karataş, 83 Yaşında, Fırıncı, Okur-yazar.

²¹ Sultan Yıldırım, 43 Yaşında, Türbe bitişiğindeki piknik yeri sahibi, Okur-yazar.

gelmektedir. Fatih Ahmet Baba türbesi aynı zamanda felçlilerin, dili tutulmuşların, sihir, büyü ve nazara uğramışlar ile muhtelif dilek sahiplerinin de ziyaretgâhı olarak bilinir. Ruhsal sorunları olan veya akli dengesini yitiren ziyaretçilerin bu mekânda bir gece yatmaları ile şifa bulacaklarına inanılırken, koluna demir bir bilezik geçirip çocuk sahibi oluncaya kadar çıkarmayanların istediklerine kavuşacaklarına inanılır. Bu türbeye geldikten sonra çocuk sahibi olanlar çocukları erkek olursa ismini "Fatih Ahmet veya Fethi Ahmet" kız olursa da "Fethiye" koyarlar. Ayrıca çocukları olduktan sonra da türbeye gelir kurban keser ve orada bulunanlara dağıtırlar. Bu amaçla türbeye çevre illerden dahi gelinmektedir.²² Türbeye aynı zamanda ileri yaşta olmasına rağmen dili çözülmeyle dolayısıyla da konuşamayan çocuklar da getirilir. Bu amaçla gelen ziyaretçiler türbenin anahtarını çocuklarının diline sürer, türbede Yasin-i şerif okur ve dileklerinin kabul olması için Allah-u Teâlâya niyazda bulunurlar.²³ Bu amaçların dışında muhtelif talep ve niyetleri olan ziyaretçiler türbenin arka tarafındaki dardağan ağacına bez, yazma, çorap vs. şeyler bağladıkları gibi, türbenin sol tarafındaki "dilek duvarı" adı verilen duvara da taş yapıştırırlar. Şayet taş yapışırsa dileklerinin gerçekleşeceğine aksi takdirde ise gerçekleşmeyeceğine inanılır. Tuhaftır taş, bu duvara yapışırken hemen yanı başındaki duvara yapışmamaktadır. Taşın yapıştığı duvar dikkatle incelendiğinde önceden mum veya yapışkan özelliğe sahip başka bir maddenin sürülmüş olduğu görülmektedir. Ayrıca türbenin hemen önünde bulunan çeşme suyundan da şifa bulma amaçlı içilir. Yine türbeye muhtelif amaçlarla gelen ziyaretçiler dileklerini makam kısmında bulunan Kur'an-ı Kerim'lerin içine yazdıkları gibi, mescid bölümünün güney yönünde bulunan duvara da yazarlar. Bu dileklerden bazıları ise şöyledir:

"Allah'ım F. Ahmet babanın yüzü suyu hürmetine bana hayırlı bir evlat nasip et ben de adağımı (kurbanımı) kesem."

"Allah'ım sen kimsenin evinin huzurunu kaçırma kardeşlerimi bana bağla bize kavuştur. Abime hayırlı bir iş nasip eyle."

"Allah'ım üniversite sınavını kazanayım, Ablama da hayırlı bir kader yaz."

"Hüseyin ve Hamide'ye de Allah beraberlik evlilik nasip etsin ve mutlu olsunlar."

"Allah'ım bana hayırlı, helalinden bir kısmet aç."

²² İnci Yavuz, 50 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

²³ Sevgi Niksarlı, 25 Yaşında, Okur-yazar.

1.3. Arap Baba (Alaca Mescid)

Harput merkezinde eskiden "Küçük Kayabaşı Mahallesi" adı verilen, yeni adı ise "Sara Hatun Mahallesi" olan yerde bugünkü Kurşunlu Camii'nin yaklaşık yüz metre kadar doğusunda bulunan Belediye Otoparkı'nın hemen sağ tarafında bulunan Arap Baba türbesine, üst katı mescid olması hasebiyle "Alaca Mescid" de denilir. Giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre miladi 1262 yılına tarihlendirilir. Mescit ve türbe bir bodrum kat üzerine üç bölümden oluşmaktadır. Yer olarak sarp kayalıklar üzerine inşa edildiğinden aslında ikinci kat olan mescid bölümü zemin görünümündedir. Selçuklu dönemi Tek kubbeli Mescid örneğini teşkil eden bu büyük tarihi yapı, kesme taşlardan inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının mescid olarak kullanılan bölümün güney duvarında üç cepheli mihrap, mihrabın doğusunda ve batısında eşit genişlikte iki pencere açıklığı bulunur. Mescidin tavanı tonos halinde tek kubbeye genişletilmiş olup, mihrap duvarı Selçuklu çinileriyle süslenmiştir. Ancak bu gün bu çiniler büyük bir kısmı bozularak ya da yağma edilerek mimari özelliğini kaybetmiştir. Mescidin doğu duvarında bir pencere kuzey duvarında pencereye eş genişlikte bir kapı bulunurken güney duvarında da minareye açılan bir kapı bulunur. Batıdaki türbeyle ortak olan duvarında da eş genişlikte iki açıklık vardır. Bunlardan güneyde kalan pencere olarak kullanılırken, kuzeyde bulunan türbe üst katına geçişi sağlayan kapı olarak kullanılır.²⁴ Mescidin giriş kapısı kemerli olup etrafı kahverengi taşlarla örtülüdür. Mescidin sol tarafından bir iki metre aşağı inildiğinde yaklaşık bir metre yükseklikte türbenin ufak kapısı görülür. Türbe iç duvarı bir metre kadar kesme taşlarla yapılmış, bir metreden sonra koyu kiremit renginde tuğlalarla örülmüştür. Arap Baba'ya ait ahşap sanduka ziyaretçilerin Arab Baba'nın çürümemiş olan cesedini görebilmesi amacıyla üstten menteşeli olarak yapılmıştır. Bugün yetkililerce çürümeyi önlemek amacıyla cam bir sanduka içine alınmıştır.

Hüviyeti hakkında çeşitli görüşler olan Arap Baba kimine göre kitabede adı geçen Yusuf İbn Arabi Şah kimine göre Harput'a gelen ve keramet ehli bir seyyâh, kimine göre ise Selçuklu askeri komutasında görev alan ve burada şehit düşen bir mücahittir. Cesed bu gün göğüs ve karın kısmı nisbeten çökmüş olmakla beraber, kolları ve bacakları sağlam olup et kısmının vücut üzerinde kurumuş bir hal almasından ibarettir. Daha önce cesedin mumyalandığı iddialarına rağmen bu konuda bilimsel bir kayıt da bulunmamaktadır. Kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Allah'ın

²⁴ Dank, *Orta Çağda Harput'un Kentsel Gelişimi – Dünü ve Bugünüyle Harput I-*, s. 52.

mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazlarını kılan, zekâtlarını veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler yapar ve imar ederler. Umarım ki bunlar doğru yolu bulmuş ve hidayete ermiş kimselerdir. Bu metin ve âli bâna; Selçuklu Sultanlarından din ve dünyası mamur ve âbâdan olan büyük Sultan Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev'in zamanında onun istek ve emirleriyle, Şaban'ın torunu ve Arabi Şah'ın oğlu Sahibü'l Ata'ya vel ihsan olan Cenab-ı Hakk'ın rahmetini rica eden Yusuf tarafından hicretin 678. yılında yapılmıştır". Arap Baba ile ilgili halk arasında anlatılan menkıbelerden en çok bilineni şöyledir:

Zamanın birinde Harput ve dolaylarında kıtlık yaşanabileceği kaygısıyla halk yağmur duasına çıksa da uzunca bir süre yağmur yağmamıştır. İşte tam bu sırada Arap Baba türbesinin yakınındaki evlerden birinde oturan Selvi Nine rüyasında, Arap Baba'nın başını kesip bir dereye atarsa yağmurun yağacağını görmüş. Rüyanın birkaç kez tekrarlanması üzerine korkan Selvi Nine rüyasını konu komşuya anlatmış ve derken bütün Harput'a yayılmıştır. Kuraklık karşısında çaresiz kalan ahali Selvi Nine'ye rüyasında denileni yapması için baskı yapınca yaşlı kadın çaresiz Arap Baba'nın türbesine gitmiş ve cesedin başını keserek dereye atmış. Bunun üzerine yağmurlar başlamış, halk kuraklıktan kurtulmuş ancak aralıksız yağın ve uzun bir süre dinmek bilmeyen yağmurlar rahmet olmaktan çıkıp felakete dönüşmüş. Derken bir gece Selvi Nine bu defa rüyasında Arap Baba'nın kendisini görmüş. Arap Baba tarafından "Benim başımı attığın yerden alıp yerine koy; yoksa yağmurlar dinmez, halin haraptır" şeklinde uyarılan kadın, ertesi sabah korkuyla uyandığında hemen dere kenarına gidip kesik başı bulunduğu yerden alıp sandukadaki yerine koymuş. Ardından yağmurlar dinmiş ve herşey eski haline dönmüş.²⁵

Takva ehli dini bir şahsiyet olduğuna da inanılan Arap Baba hakkında anlatılan bir diğer menkıbe de şöyledir: Arap Baba, Arabistan'dan Harput'a gelen bir seyyahmış. Burada 2-3 ay kaldıktan sonra ölüm vakti gelmiş ve ruhunu teslim etmiş. O zamanlar Harput'ta çok şiddetli kış mevsimleri yaşandığından çetin kış şartlarından dolayı o dönem vefat edenler "Körhane" (karanlık yer) adı verilen yere bırakılmış. Bu nedenle Arap Baba'nın cesedini Körhane'ye bırakan Harput ahali bahar gelip buzlar çözüldüğünde defin işlemleri için geri gelir. Karşılarında Arap Baba'nın çürümemiş cesedini gören ahali önceleri şaşırılmışsa da bu zatın keramet ehlinde biri olduğunu

²⁵ Osman Bulut, 61 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

düşünerek günümüzde bulunan yere türbe yaptırarak, ziyarete açmışlar.²⁶ İzzet Ünlü'ye göre, 1950'li yıllarda ismine ulaşamadığımız ancak o dönemin askeri kuvvetlerinde üst rütbede görev yapan bir kişi Harput'a gelmiş ve Arap Baba'nın bugünkü bulunduğu yerde çok göz önünde ve rahatsız edildiği düşüncesiyle buradan kaldırılıp, bugünkü Kurşunlu Camii yerine getirilmesini söylemiş. Bu olay üzerine Harput'tan ayrılıp giden bu kişi, aradan 15-20 gün geçtikten sonra tekrar Harput'a gelmiş. Arap Baba'nın bu hareketinden dolayı rüyasına gelip kendisini uyardığını söyleyen bu kişi pişmanlık içinde cesedi bulunduğu yerden çıkararak tekrar eski yerine bırakmış.²⁷

Arap Baba kimliği ne olursa olsun, bugün cesedinin çürümemiş olmasından dolayı tasavvuf ehli ve mertebesi yüksek bir zat olduğu düşüncesiyle Harput'ta ziyaretçi sayısı oldukça yoğun olan türbeler arasındadır. Çevre illerden dahi gelen ziyaretçilerin olduğu türbeye, en çok psikolojik sorunları olanlar, sara hastalığı olanlar ve felçli hastalar geldiği gibi, muhtelif talep ve niyetleri olan ziyaretçiler de gelmektedir. Buraya gelen ziyaretçilerin bir kısmı zatın makamı başında Yasin, Fatiha ve İhlas surelerini okurken, bir kısım ziyaretçilerin sanduka üzerinde bulunan yeşil renkli örtüyü 3 defa öpüp başına koydukları, bu örtüyü gözlerine ve yüz bölgesine sürdükleri veya ellerini bu örtüye sürüp vücutlarının ağrıyan bölgelerine sürdükleri gözlenmiştir. Türbeden içeri girilirken saygı gereği eller önde bağlı girilip aynı şekilde geri geri çıkmaya dikkat edilir. Mahrem olduğu düşüncesiyle ve özellikle de türbedarın uyarması dolayısıyla bayanların çürümemiş olan cesedine bakmasına izin verilmez.²⁸

Ayrıca kismetini açmak ve hayırlı mutlu bir evlilik yapmak, yuva kurmak isteyenler üç Cuma üst üste Arap Baba türbesine gelir. Böylelikle dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Türbe etrafında bez vb. şeylerin bağlanıldığı bir ağaca rastlanmamıştır.

1.4. İmam Efendi (Hacı Hafız Osman Bedrüddin-i Erzurûmî)

Türbesi, Harput'ta, Meteris Mezarlığının doğu tarafında (üst kısmında), eskiden "Kürtler Külbesi" denilen mevkide, Buzluk Mağaraları'na giden yolun sağ tarafındadır. Türbe, kare planlı olup üzeri büyük bir kubbe ile kapatılmıştır. Aydınlatması dışarıya bakan tek bir pencereden ibaret olan türbe tek mekânlı olup makam bölümünde bulunan üç adet mezar demir

²⁶ Bekir Uzun, 62 Yaşında, okur-yazar, Emekli.

²⁷ İzzet Ünlü, 78 Yaşında, Okur-yazar, Emekli Nüfus Müdürü.

²⁸ Celal Kurt, 54 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

çağlarla ayrılmıştır. Bizim çalışmamızdan daha sonraki yıllarda İskender Oymak tarafından yapılan bir çalışmada bu mezarların İmam efendinin oğullarından Muhit ve Nurettin efendiler ile İmam efendinin tarikatten arkadaşı Mustafa Naci efendiye ait olduğu bilgisine rastlanılmaktadır. Yine bu çalışmada türbenin mevcut halinin Kahramanmaraşlı işadamı Abdulkadir Kutlubey tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir.²⁹ Türbe etrafında Harput'un yetiştirdiği önemli zatların mezarları bulunmaktadır.

İmam Efendi, aslen Erzurumlu olup, asıl adı Hafız Osman Bedrüddin-i Erzurûmî'dir. 1858 yılında (H. 1274) Erzurum'un Abdurrahman Ağa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası İlim ve tasavvufi konulardaki liyakatiyle tanınmış olan Selman Sükûti Efendi, annesi ise Esmâ Hatun'dur. Henüz dokuz yaşındayken Kur'an-ı Kerim'in hıfzını tamamlayan Osman Bedrüddin, daha sonra Erzurum medreselerinde sarf ve nahiv dersleri alır. Arapça eğitimini tamamladıktan sonra hadis, tefsir, fıkıh gibi öğrenim safhalarını da başarıyla tamamlayarak hafızlığının yanısıra ilim adamı hüviyetini de kazanır.³⁰

1877-78 yıllarında Ruslara karşı yapılan ve tarihte 93 harbi olarak bilinen çarpışmaların arzu edilmeyen bir seyir takip etmesinden dolayı Erzurum üzüntülü günler yaşamaktadır. Ordu komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum Kalesine çekilerek halkın maneviyatını yükseltmenin ve topyekün bir karşı koyuşa hazır hale getirmenin gayreti içindedir. İşte böyle bir gün ve ortamda halkta beklenen heyecan patlamasını meydana getirecek ufak bir kıvılcıma ihtiyaç duyulmaktadır. Nihayet 8 Kasım 1877 günü sabah namazı vakti yaklaşmaktadır. O gün Ayaz Paşa Camii'nin minaresinden adeta halkın ruhuna işleyerek okunan bir ezan sesi beklenen bu kıvılcımın rolünü oynamıştır. Her zamankinden çok farklı bir şekilde okunan ve tesir eden bu ezan sesi ile Erzurum halkı sarsılmaz bir birlik beraberlik içinde evvela Ayaz Paşa Camii'ne koşar, namazdan sonra da evinde ne bulursa tüfek, bıçak, kılıç vs alarak cepheye gider. O gün Aziziye tabyalarındaki savaşı anlatmak mümkün değildir. Rus kuvvetlerine karşı galeyana gelen Erzurum halkının da katılmasıyla ordumuz taarruza geçerek düşman kuvvetlerini geri çekilmeye

²⁹ İskender OYMAK, "Harput'ta Bulunan Kutsal Mekânlar ve İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ, 23-25 Mayıs 2013, s. 851-878.

³⁰ Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, s. 129-130.

mecbur bırakır. O gün, sabah namazı vakti, okuduğu ezanla Erzurum halkına o ruhu veren, tahmin edileceği üzere Hafız Osman Bedrüddin'dir.³¹

Bu husus, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya arz edilirken orada bulunan cephaneye kumandanı Kurt İsmail Paşa heyecanla ileri çıkıp, o zatın Miralay Bahri Bey kumandasında bulunan Osman Bedrüddin olduğunu, onun düşmanla savaşırken elinde silahı olmadığı halde düşmanı attığı isabetli taşlarla öldürdüğünü, ikinci bir taşı almak için yere eğilmesine bile gerek kalmadığını gözleriyle gördüğünü söyler. Bunun üzerine Osman Bedrüddin'i yanına çağırarak Paşa ona iltifatlarda bulunduktan sonra onu 28. Alay'ın 3. tabur imamlığına tayin eder. Böylece o güne kadar Hafız Osman Bedrüddin diye anılırken o günden sonra "İmam Efendi" diye anılmaya başlanmıştır.³² Harp sonrası taburu ile birlikte Diyarbakır'a tayin olunan İmam Efendi, gördüğü bir rüya üzerine Elazığ'ın Palu ilçesine giderek nakşi Şeyhi Seyyid Mahmud Samini hazretlerinin kapısına varır. İmam Efendi kısa zamanda tasavvufta yetişip kemâle erer. Samini Hazretleri'nin dergâhında 18 gün sülûkta kalıp icazet aldıktan sonra vazifesi gereği 3-4 sene kadar Palu'da kalır.³³ İmam Efendi Palu'da vazifesini yerine getirdiği günlerde bazı islahat ve icraat gereği askeri taburların Dersim'e sevk edilmesi dolayısıyla İmam Efendi'nin taburu da Dersim'e nakledilmiş ve birkaç sene Pah kasabasında kalmıştır. Sonra da taburu Çemişgezek'e nakledilmiştir.³⁴

Çemişgezek halkına da sahip olduğu gerçekleri on beş sene kadar anlatan, ilim, irfan ve hakikat yüklü sohbetleri ile halkı manevi duygularla besleyen İmam Efendi, 1909 yılında Tabur İmamlığı vazifesinden emekli olur. Emekli olduktan sonra Harput'a gider.³⁵ Hayatı boyunca insanların mutlulukları için uğraşan İmam Efendi, 17 Ekim 1924 yılında vefat etmiştir. Mustafa Naci Efendi, Kazım Efendi, Hacı Tefik Efendi, Hacı Sadettin Efendi ve Mazhar Efendi onun yetiştirdiği önemli zatlardan yalnızca birkaçıdır. Onun ölüm haberiyle birlikte ertesi gün Harput'ta oluşan büyük bir kalabalık onu derin üzüntü içinde Meteris Mezarlığı'na defneder. Günlerce ziyaretçi akınına uğrayan mezarı bu gün dahi ziyaretçilerle dolup taşmaktadır. Gülizar-ı Samini

³¹ Osman Bedrüddin Erzurûmî, *Gülizar-ı Samini, Sohbetler*, c. I, Marifet Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2004, s. 29.

³² *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. VII, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1993, s. 287.

³³ *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 289.

³⁴ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 269.

³⁵ Gülizar-ı Samini, *Sohbetler*, c. I, s. 30.

adındaki mektubatı ile Gülbün-i irşad ve Mecâlis-i Saminiyye adında beş ciltlik kasidesi vardır. Sohbetleri üç kitap halinde basılmıştır.³⁶

Üç kez evlilik yapan İmam Efendi'nin, üçüncü eşi, İshak Sunguroğlu'nun da yakın akrabası olan Hacı Mustafa Efendi'nin kızı Ayşe Hanım'dan Ziyaaddin Bey namında bir oğlu, önceki zevcelerinden de Bahaaddin, Nureddin ve Muhit namlarında üç erkek ve Nuriye hanım isminde bir kızı olmuştur.³⁷ İmam Efendi'ye atfedilen pek çok menkıbe vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

İmam Efendi, Çemişgezek'te tabur imamlığı yaptığı 1904 yıllarında 1462'de vefat eden ve ölümü üzerinden 442 sene geçen Bayram Baba³⁸ isminde bir zat İmam Efendi'nin rüyasına gelerek bir kül ve çöp tepeciğinin altında azap çektiğini söyler. İmam Efendi de günlerden bir gün çukur mahallede oturan jandarma mülazimliğinden emekli Mehmet Efendi'nin davetine giderken Teppe mahallesindeki bu kül ve çöp tepeciğini görür. Bunun üzerine yanındaki Hocaşade Mehmet Ağa'ya: "Şimdi size Şeyh Tefvik Efendi'yi göndereceğim su tümseği açın, içinde bir mezar taşı çıkınca da bana haber verin" der. Gerçekten de tümsek kazıldığında içinde bir mezar taşı çıkar ve arkasından İmam Efendi'ye haber verilir. İmam Efendi, mezar taşının bulunduğu yere gelerek bu zatın kimliğini açıklar ve Şeyhine karşı işlediği suçtan dolayı bu şekilde cezalandırıldığını ancak suçunun cezasını çektiğini bu nedenle de çektiği eziyetlerin mükâfatını görme vaktinin geldiğini söyler. Daha sonra da bu yerin çevresini duvar ile örerek mezarı korumaya alır.³⁹

"Yıl 1916, Birinci Cihan Harbi başlamış Ruslar doğu cephesinde Bitlis'e kadar gelmişler. Asker kışın şiddeti ve çetin soğuğu altında aç ve perişan halde bozguna uğrar. Bu sırada cephede savaşan Ağınlı Kalaycıade Ahmet Efendi işsiz bir yerde nereye gideceğini kestirememenin verdiği korku içinde mürşidi İmam Efendi'den yardım ister. O anda bir atlının kendisine doğru geldiğini görür. Gelen İmam Efendi'dir. Bir anda sevinçle herşeyi unutan Kalaycıade Ahmet Efendi, İmam Efendi'ye doğru koşar ve ata biner. Bir süre hiç konuşmadan giderler. Küçük bir tepenin önünde İmam Efendi durarak: "Ahmet, artık kurtuldun. Bu tepenin arkasına doğru gideceksin" der. Kalaycıade Ahmet Efendi attan indikten sonra bir bakar ki, İmam Efendi

³⁶ *Evlîyalar Ansiklopedisi*, c. VII, s. 294.

³⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 271.

³⁸ Çemişgezek ilçesinin Tekke Mahallesinde medfundur. Hacı bayram Velinin müritlerinden olduğu söylenir.

³⁹ Abdullah Özbek, *Bütün Yönleriyle Çemişgezek*, Çemişgezek Kalkındırma ve Güzelleştirme Demeği Yayınları, No:1, Eylül Tucei, 1997, s. 144.

kaybolmuştur. Onun dediğini yaparak tepeyi aşar. Geldiği yer Bingöl'dür. Tam o sırada nöbet gezen asker Ahmet'i alarak komutanlarına götürürler. Komutan, onun perişan durumuna bakarak nereden geldiğini sorar. Ahmet Efendi Bitlis cephesinin dağıldığını, kendisinin mürşidi İmam Efendi tarafından buraya getirildiğini söyleyince, komutan şaşkınlık içinde: "Cephe ne zaman dağıldı?" der. Kalaycızade Ahmet Efendi: "İki saat kadar oldu" der. İyice şaşırın komutan "Evladım, sen iki günlük yolu gelmişsin, ne iki saati!" der. Onun içinde bulunduğu durumu anlayarak izin verip memleketine yollar. Vakit kaybetmeden Harput'a mürşidi İmam Efendi'nin yanına koşar. İmam Efendi, Kalaycızade Ahmet Efendi'yi karşısında görünce: "Hoş geldin Ahmet der ve ekler: "Artık kurtuldun değil mi?"⁴⁰

İmam Efendi türbesine muhtelif amaç ve niyetlerle birçok insanın geldiği tespit edilmiştir. Ziyaretçi sayısı çoğunlukla Perşembe, Cuma ve pazar günleri fazla olurken haftanın diğer günlerinde de türbe ziyaret edilmektedir. Gelen ziyaretçiler, türbede Yasin veya Fatıha süresi okuduktan sonra niyetlerinin gerçekleşmesi için Allah'ı Teâlâ'ya niyazda bulunurlar. Ziyaretçiler arasında mezarın çevrili olduğu demir parmaklıklara elini sürenlere ve bu parmaklıkları öpenlere de rastlanılmaktadır. Türbe etrafında bez, yazma vs. şeylerin bağlandığı bir ağaca rastlanılmamıştır. Çok eskiden yağmur duası için de İmam Efendi'nin Türbesine başvurulmuş.

1.5. Seyyid Ahmet Çapakçuri Hazretleri

Türbesi, Harput merkezinde eskiden Cami-i Kebir Mahallesi adı verilen bugünkü tarihi Ulu Cami'nin giriş kapısını geçtikten hemen sonra sağ taraftadır. Daha önceleri Türbesi Ulu Cami'nin giriş kapısının sol tarafında iken, cami bahçesine park yaptırılması kararlaştırılmış, halkın tüm engellemelerine rağmen kabri Nureddin Ardıçoğlu tarafından 1969 yılında bugünkü yerine kaldırılmıştır. Kabir, 75 cm kadar zeminden yüksek ve mermerden yontulmuş bir kaide üzerine kesme taşlardan bir sanduka konularak baş ve ayak kısmına taştan yapılmış şahideler yazılması suretiyle düzenlenmiştir. İshak Sunguroğlu, "Harput Yollarında" adlı eserinde, Seyyid Ahmet Çapakçuri Hazretleri'nin daha önceki türbesini, yareninin yaptırdığını belirtir.⁴¹

⁴⁰ Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, s. 147.

⁴¹ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, İstanbul, 1958, s. 323.

Halk arasında "Çapakçurlu Şeyh" namıyla da bilinen Seyyid Ahmet Çapakçuri, M.1830 senesinde Bingöl'ün Kûr köyünde dünyaya gelmiş olması hasebiyle "Seyyid Ahmet Kûr'i" de denmektedir. Aslen Bağdat'lı olup dedeleri Seyyid Abdulhamid vaktiyle Bağdat'tan Çapakçur'a gelmiş ve Kûr köyüne yerleşmiştir.⁴² Cami-i Kebir (Ulu Camii) imamı Hacı Tefrik Efendi'den nakledildiğine göre, Seyyid Ahmet Çapakçuri Hazretleri, 10-12 yaşındayken bir gün dağda koyun otlatırken yanına daha önce hiç görmediği bir kişi yaklaşır. Kendisinden halini hatırını soran bu kişiye Çapakçuri Hazretleri cevaben: halinden memnun olmadığını, ilim öğrenme arzusu içinde yanıp tutuştuğunu, bu yaşa kadar ancak Fatıha süresini öğrenebildiğini söyler. Çapakçur Hazretleri'nin arzu ve özleminin zaten farkında olan bu zat, Hazretin başını okşayarak, onun için dua eder ve oradan ayrılır. Başından geçen bu olayı akşam babasına anlatan Çapakçur Hazretleri, bir müddet sonra babası tarafından devrin büyük Nakşi Şeyhi Şeyh Ali Septi Hazretleri'nin huzuruna getirilir.⁴³

Ali Septi Hazretleri'nin M. 1894 yılında vefat etmesi üzerine, ilk olarak Harput'a gelmiş; 14 sene Harput'ta kalmış ve 1908 yılında Siverek'e gitmiştir. Burada da 8 sene kaldıktan sonra 1916 yılında Siverek'ten ayrılarak Viranşehir'e gitmiştir. İki sene de Viranşehir'de kalan Çapakçur Hazretleri, 1918 yılında tekrar Harput'a gelmiş ve yaşamının geri kalan kısmını burada geçirmiştir.⁴⁴ Çapakçur Hazretleri'nin sağlığına yetiştiğini söyleyen İshak Sunguroğlu'na göre onun fiziki yapısı şöyledir: "Uzun boylu, geniş omuzlu, elleri ve parmakları uzun ancak kuru ve kaşları ince bir vücuda ve uzunca zayıf, elmacık kemikleri çıkık, küçük ağızlı, beyaz uzun ve seyrek sakallı bir yüze sahiptir. Kesinlikle ilminden, âlimliğinden ve Şeyhliğinden gururlanmayan Çapakçur Hazretleri tam aksine mütevazı bir yapıya sahip olup, günde birkaç defa evinden çıkar, çarşığı dolaşır, namazlarını da ya Sarahatun'da ya da Ulucami'de kılar.⁴⁵

Seyyid Hazretleri, sabahlara kadar bütün gece iki dizi üzere otururlardı. Teheccüd namazını kılabilmek için yine bu halde, iki dizi üzerinde 15-20 dakika kadar bir uyku uyurdu. Gerek toplulukta, gerek yalnız buldukları yerlerde diz çözerek bağdaş kurup oturdukları, ayak uzattıkları görülmemiştir. Bu sebeple topukları oturaklarında yer edip nasır bağlamıştı. Anlatılana göre, Çapakçur Hazretleri hayatının son deminde hasta yatağında

⁴² Muhammed İhsan Oğuz, *Arifler Silsilesi*, Oğuz Yayınları, İstanbul, 2003, s. 353.

⁴³ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 143.

⁴⁴ Oğuz, *Arifler Silsilesi*, s. 358-359.

⁴⁵ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 144.

dahi dizleri üzerinde oturur ayaklarını uzatmazmış. Müridlerinden Dabak Kemal: "Efendim hastaşınız ayaklarınızı uzatın" deyince: "Ben Allah'ın huzurunda nasıl ayaklarımı uzatırım" diye cevap vermiştir.⁴⁶

Seyyid Ahmet Çapakçur Hazretleri'nin hayatı yoksulluk içinde geçmiştir. Hayatı boyunca dünya malına rağbet etmeyerek paradan, puldan kaçmıştır. Halk, onu fakara olarak tanımıştır. Kur'an-ı Kerim'i çok iyi okur ve açıklar, yazısı ise hattat derecesindedir. Hayatı boyunca mütevâziliğinden ödün vermeyen Seyyid Ahmet Çapakçur Hazretleri, 94 Yaşında mide rahatsızlığına yakalanarak kırk günlük hastalıktan sonra Miladi 1924 senesi vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Ulucami avlusunda gül ağaçlarının bulunduğu köşeye defnedilmiştir.⁴⁷ Seyyid Hazretlerine atfedilen menkıbelerden bazıları şunlardır:

Bir gün Ahmet Çapakçur Hazretleri talebeleriyle oturuyordu. Bu sırada yaşlı bir köylü yanına gelerek: "Kırk seneden beri başım ağrıyor. Ne yaptım ve nereye gittimse, hangi ilacı kullandımsa çare olmadı. Sizden dua istiyorum." dedi. Bunun üzerine Ahmet Çapakçuri şifa dualarını okuyup bitirdikten sonra: "İnşallah şifa bulursun kardeşim" dedi. O zat hemen eline öperek: "Efendim daha ilk duayı okuduğunuz an başımın ağrısı geçti" dedi. Seyyid Ahmet Çapakçur hazretleri de; "Bütün iyilikler Allah rızası için yapılmalıdır. Şifayı veren Cenab-ı Hak'dır." buyurdu.⁴⁸ Bu nedenle olsa gerek başı ağrıyanlar o günden sonra şifa bulmak niyetiyle hazretin yanına gitmiş. Günümüzde de Çapakçur Hazretleri'nin Türbesi şiddetli başağrısı çekenlerin kendilerine şifa aradıkları bir yer olmuştur.

Çapakçur Hazretleri'nin müridlerinden Dabak Kemal adında bir zat, bir gün hasta yatağında olan Şeyhin yanına bir tabak dolusu bal alarak ziyarete gider. Balı, önce giriş kapısının ardında bırakan Dabak Kemal içeriye girer, Şeyhinin elini öper ve yanına oturur. Çapakçur Hazretleri saygı içinde yanına oturan Dabak Kemal'e: "Hoş geldin Kemal, canım da bal istemişti, sağolasın" deyince Dabak Kemal şaşkınlık içinde dışarı çıkarak kapının ardına bıraktığı balı alıp yanına gelir. Çapakçur Hazretleri baldan sadece bir parmak aldıktan sonra tabağı uzatarak "Bunu götür evdeki çocukların yesin, bunda onların da rızkı var" der. Son günlerini yaşadığını hisseden Çapakçur Hazretleri Dabak Kemal'e: "Birkaç günlük misafirliğimiz kaldı. Hayırlısı yolcuyuz Kemal" diyerek müridlerini ölüm anına hazırlamıştı.⁴⁹

⁴⁶ Hacı Bulut, 74 yaşında, Okur-yazar, Emekli.

⁴⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. II, s. 145.

⁴⁸ *Evlîyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, c. II, İstanbul, 1993, s. 278.

⁴⁹ Hasan Ayyıldız, 59 Yaşında, Lise mezunu, Emekli.

Türbe, özellikle siddetli baş ağrısı çeken hastalarca ziyaret edildiği gibi muhtelif amaç ve dileklerle de ziyaret edilir. Ağırlıklı olarak Cuma günleri gelinilen türbede ziyaretçiler zâtın mezarı başında yasin okur ve Allahu Teâlâ'ya niyazda bulunurlar.

1.6. Ulu Cami Minaresi ve Karadut Ağacı (Ulu Ağaç)

Halk arasında Ulu Ağaç olarak bilinen ağaç, Harput Merkezde Ulu Cami'nin kibleye bakan duvarının bitişiğindedir. Bu eğik minare ve ağaç hakkında halk arasında şöyle bir efsane anlatılır: Ulu cami bahçesinde bir kandil gecesi iki arkadaş otururken, birisi diğerine: "Caminin bahçesinde, mihrabın hemen önünde bulunan dut ağacının eğilip kalktığını, yani secde ettiğini söyler. Diğer arkadaş hayretler içinde: "Ben de caminin minaresinin eğilip kalktığını gördüm der. İki arkadaş korku içinde oradan uzaklaşırlar. Böylece minare ve ağacın sırları ortaya çıkar. O günden beri ağaç ve minare secde edercesine eğik dururlar.⁵⁰

1.7. Murad Baba (Şeyh Şerafeddin Türbesi)

Harput merkezinde, eskiden "Ahmet Bey Mahallesi" adı verilen yerde bulunan Murat Baba Türbesi, Ağa Camii'nin güneye bakan kısmında Balakgazi Parkı'na girmeden hemen sağdadır. Önündeki 15-20 m'lik geniş bir sahanlığı geçtikten sonra ulaşılan türbe, altıgen şeklinde olup üstü kubbeli ve saçla örtülüdür. 1-1,5 m civarı ufak yeşil dikdörtgen bir kapıdan içerisine girilen türbe, yaklaşık 3 m yüksekliğindedir. Türbenin iç kısmına üstü düzgün kahverengi mermer benzeri taşlarla kemer şeklinde örülen mihrablarla süslemeler yapılmıştır. Ayrıca her mihrab arasındaki boşluğa da yine aynı taşlarla "T" şeklinde motifler yapılmıştır. Dışarıya açılan bir tane penceresi olan türbe, uzun dikdörtgen taşlarla inşa edilmiştir. Makam kısmı yerden 10 cm yükseklikte parke zeminin üzerindedir. İshak Sunguroğlu'nun 1958'de yazmış olduğu "Harput Yollarında" adlı kitabının birinci cildinde yer alan fotoğraf ve bu yer tanıtılırken verilen adres dikkatle incelendiğinde, günümüzde halk arasında "Murat Baba" olarak bilinen zâtın asıl isminin "Şeyh Şerafeddin" olduğu sonucuna varılacaktır. Bu isim değişikliğinin nereden kaynaklandığı hakkında da şöyle bir tahmin yürütülebilir; Günümüzde Murad Baba Türbesine Allah'ü Teâlâ'dan canı gönülle olmasını istedikleri bir muradı olan ziyaretçilerin çoğunlukla gittikleri bilinen bir gerçektir. Kanaatimizce

⁵⁰ Meftune Güler, *Harput Efsaneleri*, ELESKAV Yayınları, Elazığ, 2000, s. 74.

1958'lerde Şeyh Şerafeddin Türbesi olarak bilinen türbe zamanla bu tür amaçlarla giden insanların gittiği ve muradlarının gerçekleştiği bir yer haline alması hasebiyle halk arasında Murad Baba Türbesi adını almış olabilir. Bu nedenle de o zamandan beri Murat Baba olarak anılan türbede yatan zatın asıl isminin Şeyh Şerafeddin olduğu zamanla unutulmuştur. Önceleri Zelo Bacı namında birinin evinin içinde, Harput'un tanınmış isimlerinden İzzet Ünlü'nün annesine akşamları bu yerde bir mum yandığını söylemiş. Türbe 1960'lı yıllarda Sabuncu Muhyiddin Efendi tarafından restorize edilerek günümüzdeki halini almıştır.⁵¹

Şeyh Şerafeddin'in hüviyeti hakkında İshak Sunguroğlu, Harput'un işgal altında olduğu yıllarda Fetih Ahmet Baba'nın maiyetinde bulunan emirlerden ve yakın akrabasından olduğunu, bu tarihte kalenin önünde şehit düştüğünü söyler. İhtimal ki, müslümanlar şehre hâkim olduktan sonra naaşı, bugünkü yerine getirilmiş ve buraya defnedilmiştir.⁵² Murad Baba, halk arasında Fethi Ahmet Baba'nın kardeşi olarak da bilinir. Murad Baba Türbesine yoğun olmamakla birlikte muhtelif amaçlarla giden ziyaretçilerin yanı sıra, özellikle olmasını çok istedikleri bir muradları olan ziyaretçiler gitmektedir.

1.8. Beşik Baba

Harput merkezinde, Balakgazi heykelinin hemen altında medfundur. Bu yere eskiden "Büyük Kayabaşı Mevkii" adı verilirdi. 1-1,5 m yüksekliğe sahip türbenin 70x80 ebadında daracık bir kapısı vardır. Betonarme bir türbe olup iç kısmı kızıl renkte mimari özelliği olmayan sıradan taşlarla yapılmıştır. Dışarıya açılan küçük bir penceresi olan türbe kayalık bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Hüviyeti hakkında kesin bilgi edinemediğimiz Beşik Baba hakkında İshak Sunguroğlu, "Bu zatın, Harput'un Araplar tarafından istilası sırasında şehit olduğunu; yanındaki mezarların birinin hanımına, diğerinin de oğluna ait olduğunu ve onların burada şehit edildiklerini, türbede mevcut olan beşiğin çocuğuna ait olduğunu bu nedenle de bu zata Beşik Baba denildiğini" söyler.⁵³ Oymak çalışmasında Beşik Baba'nın halk arasında "Hırkalı Baba" olarak da bilindiğini ifade etmektedir. Yine bu çalışmada Oymak türbenin özellikle Çarşamba ve Perşembe günleri ziyaret edildiğini

⁵¹ İzzeddin Ünlü, 78 Yaşında, Emekli Nüfus Müdürü.

⁵² Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 336.

⁵³ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 324.

ifade etmektedir.⁵⁴ Bu durumu, kutsal mekânlardaki şahsiyetler hakkındaki bilgilerin ve bu yerlerdeki uygulamaların zamanla değişime uğrayabileceği şeklinde yorumlamak mümkündür. Beşik Baba, çocuğu olup da yaşamayanların veya çocuğu olmayanların ziyaret yeri olarak bilinir ve bu şekilde inanılır. Çocuğu olmayan analar hazırladıkları bebek ve beşik sembollerini bu türbeye bırakarak çocuklarına kavuşacakları günü ümitle beklerler. Ayrıca bir türlü iflah olmayan hasta çocuklar, anneleri tarafından bu türbede birkaç dakika yalnız bırakılır ve gidilir. Şayet çocuk ağlarsa yaşayacağına, aksi takdirde öleceğine inanılır.⁵⁵

1.9. Nadir Baba

Harput merkezde, geçmişte "Kayabaşı" diye tabir olunan yerde bugün Arap Baba Türbesi'nin doğu yönüne doğru yaklaşık 50 m mesafede Nadir Baba Türbesinde medfundur. Türbe dikdörtgen planlı olup tavanı cisirlerle destekli ve ahşaptır. Üzeri saç çatıyla örtülen türbe, iki kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmı mescid mahiyetinde olup, makam kısmına buradan geçilir. Makam kısmı ahşap sanduka ile kaplanmış olup, etrafı demirle çevrilerek koruma altına alınmıştır. Mimari bir özelliği yoktur. Kimliği hakkında önemli bir bilgiye ulaşamadığımız Nadir Baba hakkında İshak Sunguroğlu: "Türbeye Ermenilerin büyük bir inanişle bağlandıklarını, hasta çocuklarını beş-on dakika burada yalnız bıraktıklarını ve Pazar günleri buranın Ermenilerle dolup taşıtığını" söyler.⁵⁶ Nadir Baba'nın kimliği hakkında ulaştığımız diğer bir bilgi de Kadiri Şeyhlerinden Tayyar Baba'nın başından geçen bir olayda karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Tayyar Baba, Harput'ta oturduğu yıllarda aralarında Yesevi ve Nakşi tarikatına bağlı kişilerinde bulunduğu bazı din âlimleriyle Nadir Baba Türbesinde buluşur, sohbet toplantıları yapar ve bazı gecelerde bu türbede yatarmış. İşte burada yattığı günlerden bir gece sandukanın başına giderek: "Nadir Baba burada bu kadar kalıyorum bana niçin görünmüyorsun? Üstelik rüyama bile girdiğin yok. Şayet bana görünmezsen mezarını kazacağım" der. Belli bir müddet sonra da Tayyar Baba mezarı kazmaya başlar. Bu esnada birden "Dur yapma" diye bir ses duyan Tayyar Baba kendisinden geçer ve bayılır. Bu bayılma anında kendisini Şeyhi Göllü Mustafa Baba'nın evinde görür. O sırada Şeyhi çok ağır bir şekilde hasta yatağında yatmaktadır. Bu sırada yaşlı, Buhara sakallı bir zat

⁵⁴ Oymak, "Harput'ta Bulunan Kutsal Mekânlar ve İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi", s. 869.

⁵⁵ Muhlise Yetik, 26 Yaşında, Okur-yazar, Ev hanımı.

⁵⁶ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 333.

parmağıyla Şeyhinin ağzına zezem suyu damlatmaktadır. Tayyar Baba oradakilere: "Bu zat kimdir" diye sorunca oradakiler zatın Nadir Baba olduğunu söylerler. Tayyar Baba bunun üzerine Nadir Baba: "Tayyar biz senin Şeyhine hizmet ediyoruz, sen bizim kabrimizi kazıyorsun, bu nasıl iştir" der. Kendine gelir gelmez Şeyhini ziyarete giden Tayyar Baba, gerçekten de onu ağır hasta olarak bulur.⁵⁷

Halk arasında Anadolu'nun fethinden sonra Türkmen göçleriyle birlikte Harput'a gelen ve burada şehit düşen bir zat olarak bilinen Nadir Baba'nın kimliği hakkında yukarıdaki anlatılanlardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz. Nadir Baba, Selçuklu döneminde Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük bir rolü olan Yesevi Tarikatı'na mensup bir Şeyh'dir. Çünkü Yesevi Tarikatı'na mensup kişilerin gayri müslimlere karşı hoşgörülü yaklaşımı sebebiyle o dönemde birçok Hristiyan Müslümanlığı seçmişlerdir. İşte Ermenilerin Nadir Baba'ya gösterdikleri ilgi de buradan gelmiş olabilir. Bu nedenle de Nadir Baba'nın Yesevi Tarikatı'na mensup bir Şeyh olma ihtimali daha da kuvvetlidir. Özellikle ruhsal sorunları olan ziyaretçilerin geldiği bu türbeye; bunun yanı sıra çocuğu olmayan ziyaretçiler de gelmektedir. Türbeye gelenler içinde psikolojik sorunları olan ziyaretçiler, ilk iki hafta Cuma günleri, üçüncü hafta ise Cumartesi günü burada bir gece yatarak şifa bulacağına inanırlar. Ayrıca burada yatarken üzerlerini örtmek amaçlı kullandıkları battaniye, yorgan vs.'leri de Nadir Baba'nın naaşı üzerine bırakırlar.⁵⁸ Genellikle erkek çocuk sahibi olamadıkları için türbeye gelen ziyaretçiler de buraya geldikten sonra erkek çocuk sahibi olurlarsa adını "Nadir" koyarlar. Oymak çalışmasında, ziyaretçilerden çocuğu olmayan bazı kadınların Nadir Baba'nın sandukasının kenarına yanlarında getirdikleri ipi doladığını ve bu ipin burada bir yıl boyunca bağlı kaldığını ifade etmektedir. Ayrıca bu çalışmada, üç Cuma üst üste bazı kadınların uzunca bir ipe 40 adet düğüm atıp, her bir düğüme de bir Fatih, üç ihlas okuyarak ipliği sanduka üzerine koyup tekrar aldıkları, bu ipi hamile kalınca beline bağladıkları ve doğumdan sonra da bebeklerinin yatağının başına koydukları ifade edilmektedir.⁵⁹

⁵⁷ Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, s. 87-88.

⁵⁸ Abdullah Polat, 73 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.

⁵⁹ Oymak, "Harput'ta Bulunan Kutsal Mekânlar ve İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi", s. 859.

1.10. Üryan Baba (Tesbih Baba)

Harput'a çıkarken merkeze yaklaşık 200-250 m. kala "Kayabaşı" diye tabir edilen dik kayalıklara varmadan ana yoldan sağa doğru 100 m kadar yürüdüğünüzde ağaçlıklar içinde bulunan türbede medfundur. Yöre halkı, buraya eskiden "Tilki Kayalıkları" derdi. Makam bölümünü oluşturan yapı kayalıklar içindeki bir mağaranın türbeye dönüştürülmesi ile oluşturulmuştur. Türbenin giriş kapısı dikdörtgen taştan yapılmış iki yan sütun üzerine konulan yarım kemerli taş bloktan oluşmuştur. Türbe, Miladi 1862 (Hicri 1278) yılında yapılmış olup giriş kapısından sonra hemen sağ tarafta mezar sandukası bulunmaktadır. Makam bölümünün bitişiğinde bulunan tek katlı taş yapı Üryan Baba türbedarınının kaldığı küçük bir evdir. Halk arasında Tesbih Baba olarak da bilinen Üryan Baba, Evliyalar Ansiklopedisinde de Tesbih Baba olarak geçmektedir. Buna göre; Tesbih Baba'nın Erzincan velilerinden olup, Haçlı Seferleri sırasında şehid düşen dervişlerden olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁰ Kıyak çalışmasında, Üryan Baba'nın halk arasında "Hırkacı Baba" olarak da bilindiğini ifade eder.⁶¹

Kimliği hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadığımız Üryan Baba, hakkında İshak Sunguroğlu şu bilgileri vermektedir: "Harput'un Alaca Mescit Mahallesi'nde bir evde oturan Hacı Ali namındaki zat, bir gece rüyasında üç lüle çeşmesinin önünde dururken caddeden bir devecinin devesinin yuları elinde kendine doğru geldiğini yanına gelince devesini çöktüğünü ve Hacı Ali'yi üzerine bindirerek bugünkü Üryan Baba'nın bulunduğu yere bıraktığını ve sonra gözden kaybolduğunu görür. Bu rüyanın birkaç gece tekrarlanması, Hacı Ali'yi hayretler içinde bırakmış ise de korkusundan derdini kimseye açamamıştır. Nihayet bir Arefe günü, kazma kürekle oğlu Süleymanı da yanına alarak Üryan Baba semtindeki aile mezarlığına giderler. Harap ve düzeltilmesi gereken mezarları yaptıktan sonra (ki, bu güzel adet Harput'da yıllarca devam etmiştir) Hacı Ali oğluna: "Evladım! Üç gecedir rüyamda, bir deveci beni üç lülenin önünde devesine bindirerek tam şuraya getirip indiriyor ve gözümün önünden kayboluyor. Gel kazalım bakalım ne çıkacak" demesi üzerine Süleyman kazmaya sarılır. Çukur 1-1,5 m kadar derinleşince bir delik açılır, açılan delik genişletilince, ortaya bir lahid çıkar. Lahidin içinde bütün uzviyeti (organları) çürümemiş ve bozulmamış bir cesedin bulunduğunu, yanında çok eski devirlere ait bir deste ok bulunduğunu ve bu okların yalnız ahşap kısımlarının çürüdüğünü, demir kısımlarının ise

⁶⁰ *Evliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, c. XII, İstanbul, 1993, s. 22.

⁶¹ Abdulkadir Kıyak, *Elazığ Evliyaları*, TBBD Yayınları, İstanbul, 2013, s. 80.

sapasağlam kaldığını görürler. Üzerini idareten kapatıp şehre dönünce, hadiseyi Müftüye ve şehrin büyüklerine haber verirler. Tetkikat sonucunda, bu zatın mücahit ve aynı zamanda mazanneden olduğuna hükmedilerek halkın yardımıyla üzerine bir türbe, yanına da bir mescit ve bir de Sıbyan mektebi yaptırıyorlar. Lahidın içinde kimliğine ait bir şey bulunamadığı için ismine de "Üryan Baba" deniliyor.⁶²

İshak Sunguroğlu, bu bilgileri verdikten sonra, devamla Üryan Baba'nın hüviyetinin yıllarca zaman sonra Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'nin manevi keşifleri neticesinde ortaya çıkarıldığını söylemektedir. Buna göre Üryan Baba'nın kimliği hakkında şunlar söylenilmiş ve türbe kapısının üzerine yazılmıştır: "Allah'ın ariflerinden ve Allah'a karşı olan muhabbet sırrının âlimlerinden, cömertliği itibarıyla de Allah'ın sevdiği kullarından, İsmail'in torunu, Ömer'in oğlu Hafız Muhammed, büyük şehadet rütbesine haiz olarak burada ölmüştür. Tanrı sırrını mukaddes etsin. Cesedi (H. 1278'de) zahire çıkarılmıştır." Bu şehid mezarının gördüğü rüya ile keşfine vesile olan Hacı Ali ise, Üryan Baba'nın türbedarlığını yapmış, onun ölümünden sonra da (M. 1893, H.1309) oğlu Süleyman bu görevi üstlenmiştir.⁶³ Günümüzde Üryan Baba Türbesini pek fazla ziyaret eden bulunmamakla beraber geçmişte bu yere akıl hastası olanlar ve olmasını çok istedikleri bir muradı olanlar gidermiş. Hatta türbenin içinde bulunan "Binlik" bir tesbihin içinden de murad ve şifa bulmak niyetiyle geçerlermiş.⁶⁴ Oymak çalışmasında, buraya gelen ziyaretçilerin üç kez salavat getirerek ceviz büyüklüğünde 99'luk bir tesbihi boyunlarından omuzlarına kadar geçirdiklerini ve tesbihin içinden geçtiklerini, böylece şifa bulacaklarına veya dileklerinin kabul olacağına inandıklarını gözlemlediğini ifade etmektedir.⁶⁵ Ayrıca Kıyak çalışmasında, ziyarete girerken duvarın üzerinde bir sadaka taşının mevcudiyetinden bahseder. Rivayete göre, daha önceleri bu sadaka taşına ziyaretçiler tarafından para bırakılır ve bu paralardan ihtiyaç sahipleri ihtiyaçları oranında almış.⁶⁶ Günümüzde ise böyle bir uygulama yoktur.

⁶² Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 338.

⁶³ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 338.

⁶⁴ İnci Yavuz, 50 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev hanımı.

⁶⁵ Oymak, "Harput'ta Bulunan Kutsal Mekânlar ve İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi", s. 871.

⁶⁶ Kıyak, *Elazığ Evliyaları*, s. 83.

1.11. Musa Kâzım Efendi (Kâzım Efendi)

Kâzım Efendi Türbesi, Harput'un Meteris mezarlığında İmam Efendi Türbesi'nin doğu yönüne doğru yaklaşık 40-50 m. yürüdüktan sonra hemen sağ taraftadır. Kâzım Efendi'nin oğulları tarafından yapılan türbenin etrafı ihata duvarıyla çevrili geniş bir alan içerisine yerleştirilmiş olup, güzel bir görünüme sahiptir. Türbenin üzeri altı sütun üzerine oturtulmuş olan bir kubbe ile örtülüdür. Sütunların arası açık olup, üst kısımları sütunlar arası oluşturulan kemerlerle kubbeye bağlanmıştır. Kubbenin tam altında bulunan makam bölümü zeminden 30 cm kadar yükseklikte daire şeklindeki bir kaide üzerine oturtulmuş olup, mezarın çevresi yine daire şeklinde demir bir kafesle çevrilmiştir.

Aslen Harput'lü olan Kâzım Efendi'nin lakaplarına "İgikilioğulları" denir. Asıl adı Musa Kâzım Akel olmasına rağmen, halk arasında sadece Kâzım Efendi olarak bilinir. Kendisi yakın zamanlara kadar yaşamış bir zattır. 1894 tarihinde Harput'ta dünyaya gelen Kâzım Efendi'nin babası Harput'ta yemenicilik yapan Hüseyin Efendi annesi ise Nesibe Hanım'dır. Eğitim hayatını Harput'taki okullarda tamamlayan Kâzım Efendi en son muallim mektebini de bitirerek, o zamanki adıyla Numune İlkokulu'nda öğretmenliğe başlamıştır. Bazı müridlerine göre, Kazım Efendi'nin o yıllarda Fransızca öğretmenliği yaptığı da söylenir. Askerliği I. Dünya Savaşı'nın olduğu yıllara rastlar. Askerliğini Elazığ'da askeriyeye ait büyük erzak ambarlarında levazım subayı olarak tamamlamıştır. O dönemlerde bu ambarlardan cephelere erzak dağıtımı yapılmaktaydı. Askerlik görevini tamamladıktan sonra bugünkü Atatürk Ortaokulu'nda öğretmenliğe devam eden Kazım Efendi, bir süre sonra evlenmiş ve bu evliliğinden 3 tane erkek çocuğu olmuştur. Çocuklarından Nusret Akel, karayollarında ambar şefi olarak çalışmışken, ortanca oğlu Bedir Akel Pertek ve Mersinde hâkimlik yapmış, küçük oğlu ise Diyarbakır'da DSİ (Devlet Su İşleri)'de müdürlük yapmıştır. Günümüzde çocuklarından hiçbiri hayatta değildir.⁶⁷

Harputlular'ın hızla "Mezire" ye yani Elazığ'a indikleri o yıllarda Kazım Efendi de Elazığ'ın Nailbey Mahallesi, köprü sokakta bulunan babadan kalma iki katlı mütevâzi bir evde yaşamaya başladı. Bu sokağa Kazım Efendi öldükten sonra dönemin Belediye Başkanı tarafından "Kazım Efendi Sokak" adı verildi.

Gayet sade bir hayat yaşayan Kazım Efendi müridlerinin getirdikleri hediyelerin hiçbirini kabul etmezdi. İstifa ettikten sonra geçimini babasından

⁶⁷ Abdullah Demirel, (Mustafa Naci Efendi'nin oğlu), 86 Yaşında, Okur-yazar değil.

ve hanımından kalan Yolçatı (Doğankuş), Şintil ve Sün (Balıbey) köylerinde bulunan arazilerden sağlayan Kâzım Efendi, bu arazilerden gelen hasıllardan sadece ev için gerekli olan kısmını alır geri kalan kısmını ise tamamıyla fakirlere dağıtırdı. Hatta bir gün ona Sün Köyü'nün Balıbey mezrasından gelenler: "Efendim bizim köyde babanızdan kalma arazileriniz var. Hep başkaları ekip biçiyor, neden sahip çıkmıyorsunuz?" dediklerinde Kâzım Efendi cevaben: "Babamızın bile sahip çıkamadığı mala, biz hiç sahip çıkamayız" demiştir. Hakikaten, Kâzım Efendi bir gün olsun baba mallarına sahip çıkmamıştır. Bir süre sonra köye gelen tapulama memurları bu arazileri o köyün insanların üzerine tapu yapmışlardır. Onun müridleri bu konuda şöyle söylerler: "Şayet Kâzım Efendi dünya malı isteseydi, Elazığ'ın en zengini olurdu" Gerçekten o, bu dünyadan göçüp giderken babadan kalma iki katlı evin dışında hiçbir şey bırakmamıştır. Nefes darlığı nedeniyle hacca kendisi gidemeyen Kâzım Efendi yerine önce İmam Efendi'den icazet alan Hacı Sadettin Efendi'yi göndermek istemişse de Hacı Sadettin Efendi başkasının yerine vekilli olduğundan kendi yerine Mazhar Efendi'yi hanımı yerine de Osman Efendi isminde birini göndermiştir.⁶⁸

Yine bir gün Harput'un meşhur âlimlerinden Hacı Tefvik Efendi'nin evine yemeğe doğru giderlerken, Elazığ'da birçok kimsenin tanıdığı Fehmi Baba isminde bir sarhoşun elinde şarap şişesiyle karşıdan geldiğini gören Kâzım Efendi, Hacı Tefvik Efendi'nin kolundan ayrılarak Fehmi Baba'ya doğru yaklaşır ve ona birşeyler verir. Tekrar geri dönüp Hacı Tefvik Efendi'nin yanına geldiğinde, Hacı Tefvik Efendi: "Kâzım, onlara bir şey verme, der. Bunun üzerine Kâzım Efendi Hacı Tefvik Efendiye dönerek: "Bizim gibi insanların bu kişilere yardım etmesi, onlara karşı hoş görünmesi gerekir. Yoksa bunları kim doğru yola getirir?" diye cevap vermişlerdir. Nakşi tarikatının son Şeyhlerinden olan Kâzım Efendi, 1967 yılında ebedi âleme göçüp giderken naaşı kalabalık bir cemaatle Elazığ halkı tarafından Harput'a kadar omuzlarda taşınmış-ve bugünkü yerine defnedilmiştir.⁶⁹

1.12. Tayyar Baba

Türbe, Harput merkezde Meteris Mezarlığı'nda Beyzade Efendi Kabristanlığı'nın güney-batı yönündedir. Dikdörtgen şeklinde kesme taşlarla inşa edilen türbenin üzeri sacdan yapılmış çatı ile örtülüdür. İç kısmında 6 adet ufak pencere açıklığı bulunan türbe modern bir görünüme sahip olup,

⁶⁸ Abdullah Demirel, (M. Naci Efendi'nin oğlu) 86 Yaşında, Okur-yazar değil.

⁶⁹ Abdullah Demirel, (M. Naci Efendi'nin oğlu) 86 Yaşında, Okur-yazar değil.

etrafı ihata duvarıyla çevrilidir. Herhangi bir mimari özelliği olmayan türbede makam bölümü tahtadan yapılmış bir sanduka üzerindedir.

Aslen Harput'lu olan Tayyar Baba'nın soyu Harput'un tanınmış "Mücazoğulları" ailesinden gelir. Baba adı Hızır'dır. Halk arasında Hıdır olarak bilinir. Mesleği berberliktir. Daha çocuk yaşta ilme olan düşkünlüğü nedeniyle ağabeyi Hacı Mehmet tarafından devrin âlimlerinden Hacı Ömer Hüdai Baba'nın yanına götürülür. Tayyar Baba, ilim öğrenme arzusuyla yanıp tutuşmaktadır. Bu nedenle de Harput ülemasının yaptıkları dini toplantılara katılır ve toplantılar vesilesiyle tasavvufa ilgi duyar. Askerliğini Diyarbakır, Mardin ve Midyat yörelerinde yapan Tayyar Baba, Harput'un Elazığ'a taşındığı günlerde askerliğini bitirerek tekrar Elazığ'a döner. Kâzım Efendi, ona eski İzzet Paşa Camii yanında bir hücre ayarlar. Bu arada Şeyhi Göllü Mustafa Baba'dan icazetini alan Tayyar Baba, günlerinin büyük bölümünü bu hücrede geçirir ve kendisini ilme adar. Günlerden bir gün yağmurlu, fırtınalı bir gece, bu hücredeyken bir köpek kapıyı tırmalayıp sızlanmaya başlar. O köpeğin ıslanarak üşüdüğünü ve içeri girmek istediğini sanar. Kapıyı açar ama köpek içeri girmez. Tayyar Baba'yı çağırır gibi bir hal içindedir. Üzerine abasını alarak dışarıya çıkan Tayyar baba, köpeğin arkasından yürümeye başlar. Bir süre sonra bugünkü Yıldızbağları mevkiine vardığında Tayyar Baba bir kadın sesi duyar. Feryad içinde ağlayan ve bir ağaca bağlı kadının yanına yaklaşan Tayyar Baba derhal kadının iplerini çözer ve sırtındaki abayı ona giydirir. Kadının başından kötü bir olay geçmiştir. Onu evinin bulunduğu sokağa kadar getirip bırakır. Tayyar Baba dönerken tefekküre dalar ve der ki: "Allah o kadın kulumu kurtarmak için bir köpeği bir de beni seçti" O, bu ibret verici olayı yaşadığı için zaman zaman müridlerine: "Allah murat ederse köpeği getirir, kapını tırmalatır ve seni dardan kurtarır" derdi.⁷⁰

Tayyar Baba, bir süre bu hücrede yaşadıkdan sonra önce bir ev bularak kiraya çıkar. Daha sonra Mustafa Paşa Mahallesi'nde bir ev satın alarak taşınır. Kısa zamanda çevresinde her kesimden bir mürid topluluğu oluşur. Kırk yaşına geldiğinde Erzurum göçmenlerinden Yusuf Efendi'nin kızı Feride Hanım ile evlenen Tayyar Baba'nın bu evlilikten Tahir ve Abdulkadir isiminde iki oğlu dünyaya gelir.⁷¹ Bir gün Ermeni komşusu olan ve Saatçi Poto namıyla bilinen kişi Tayyar Baba'nın kapısını çalar elini öper ve bir köşeye geçerek oturur. Bir süre sonra koynundan çıkardığı rakı şişesini açarak içmeye

⁷⁰ Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, s. 211-214.

⁷¹ Nihat Düzgün, 70 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

başlar. Bu duruma oldukça kızan ve rahatsız olan müridleri büyük bir sıkıntı içinde Tayyar Baba'nın sohbetini dinlemeye devam ederler. Tayyar Baba bu durumu farkedince, müridlerinden birine "Oğlum Feyzi git mutfaktan bir bardak getir, rahatça içsin" der. Bardak gelince Saatçi Poto rakısını bardaktan içmeye başlar ve bir süre sonra kalkıp gider. Bunun üzerine Tayyar Baba müridlerine dönerek: "Ne oldu yani, en fazla bardak kirlendi, yıkarsanız temizlenir, olmazsa kırsınız. Evi de havalandırırsınız koku gider. O evimize gelmiş Tanrı misafiridir. Misafire iyi davranmak lazım" der. Böylesine büyük bir hoşgörüyü sahip olan Tayyar Baba 1973 yılında vefat etmiştir. O, son nefesini verirken: "Neylersen tenime eyle, kalbimi viran eyleme" diye yalvarmıştır.⁷²

Tayyar Baba ölümünden kısa bir süre önce müridlerine dönerek: "Ben öldükten hemen sonra mezarımı türbe şekline dönüştürmeyin. Şayet ben öldükten on gün sonra mezarın kible cihedinden bir su çıkar ve bu su altı ay sonra tekrar kurursa o vakit mezarımın etrafını türbe şekline dönüştürün" demiştir. Gerçekten de Tayyar Baba öldükten on gün sonra bugünkü hâlihazırda bulunan türbenin kible tarafından bir su çıkmış ve bu su altı ay sonra kurumuştur. Bu olay üzerine sevenleri tarafından mezarı türbe şekline dönüştürülmüştür.⁷³ Günümüzde türbeye yoğun bir ziyaretçi akını olmamakla birlikte, türbede muhtelif amaçlarla giden, fatiha süresini veya yasin okuyan birçok ziyaretçiye rastlanılmaktadır. Daha çok Perşembe ve Cuma günü gidilen türbeye diğer günlerde de gidilmektedir.

1.13. Ankuzu Baba

Ankuzu veya Eykuzu Baba namıyla bilinen ziyaretgâh, Harput'a yaklaşık 5-6 km mesafede ve Harput'un kuzey doğusundadır. Ankuzu Tepesi veya Ankuzu Taşı adı verilen mekvide bulunan türbe, bu tepenin en üst kısmında bulunan bir düzlük üzerindedir. Herhangi bir mimari özelliği olmayan türbe, tek mekânlı olup, taşlarla ve betonla inşa edilmiştir. Türbenin üst kısmı ise, eğimli bir beton ile örtülmüştür. Elektriki ve suyu olmayan türbeye ulaşım amaçlı bir yol da yapılmamıştır. Hüviyeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip olamadığımız Ankuzu Baba'nın, halk arasında bir İslam mücahidi olduğu ve burada şehit düştüğü söylenildiği gibi, onun aslında halktan biri olduğu, Osmanlı döneminde yeniçeri ayaklamalarında

⁷² Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, s. 215.

⁷³ Abdülkerim Sarıpolat, 83 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.

yeniçerilerin zulmünden kaçarak, kayalıklara sığınmaya çalışan ancak burada öldürülen bir kişi olduğu da söylenir.⁷⁴

Ankuzu Baba Türbesine varmadan dağın yamacında bulunan bir kaya üzerindeki at nalına benzeyen çukurluğun, Ankuzu Baba'nın atının ayak izi ve taşlar üzerinde bulunan kırmızı lekelerin de Ankuzu Baba'nın kan izleri olduğu yolunda bazı efsaneler de halk arasında anlatılır.⁷⁵ İshak Sunguroğlu daha önceleri bu yerde bir zaviyenin olduğunu fakat sonradan yıkıldığını anlatır. Yine ona göre öncelikle bu yere büyük bir ziyaretçi akını varmış. Öyle ki buraya gelenler burada kurban keser, fakire fukaraya dağıtır ve manzarası güzel olduğu içinde burada piknik yaparlarmış.⁷⁶ Ancak bugün ulaşımın zor olması nedeniyle burası pek fazla ziyaret edilmemektedir.

1.14. Mansur Baba

Mansur Baba, Harput'un merkezinde eski adı Cami-i Kebir Mahallesi olan yerde, bugünkü Ulu Cami'nin kuzeydoğu tarafında medfundur. Türbede dört adet mezar bulunur. Türbe girişinde bulunan kitabede, buraya defnedilenlerin Artuklu hanedanına mensup hükümdarlar oldukları söylenilmekteyse de, halk arasında Mansur Baba, karısı ve iki çocuğunun buraya defnedildiklerine inanılır. Türbe, sekizgen kubbeli, iki katlı ve kümbetli olarak inşa edilmiştir. Kesme taşlarla inşa edilen türbenin üst kısmı mescit, alt kısmı ise makam bölümüdür. Mescit bölümüne yandan yapılan merdivenlerle çıkılmaktadır. Mescit bölümü bugün kullanılmamaktadır.

Türbenin geçmişte vakıf amaçlı kullanıldığını, yanında bir zaviyesinin olduğunu ve bu zaviyenin de zamanla tekke olarak kullanıldığını belgelendiren İshak Sunguroğlu türbenin yerinin keşfi hakkında da şunları söyler: Vaktiyle caminin önündeki mezarlığa bitişik evlerin birisinde oturan Şahande isminde bir hanım, bir gece rüyasında aksakallı, nurani yüzlü bir ihtiyarın evine girmiş ve kendisine hitaben: "Üzerime pis sular döküyorsunuz, ya dökmeyiniz ya da yerimi değiştiriniz" diye ihtarda bulunmuştur. Kadın, nasıl olsa rüya bu diyerek aldırış etmemiş. İkinci ve üçüncü gece aynı rüya tekrarlanmış, fakat üçüncü gece Şahande Hanım cevaben: "Ben zavallı bir kadını bu işi nasıl yapabilirim" demesi üzerine: "Öyleyse git Beyzade'ye haber ver" diyerek gözden kaybolmuş. Korku içinde uyanan Şahande Hanım

⁷⁴ Mehmet Ünlü, 54 Yaşında, Okur-yazar, Esnaf.

⁷⁵ Naim Sandıklı, 58 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.

⁷⁶ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 322.

sabah olunca Beyzade'nin konağına gitmiş. Hadiseyi Beyzade'ye anlatınca Beyzade: "Hemen Hacı Hamit Efendi'ye, müftüye ve Evkaf Dairesi'ne haber göndererek öğle namazın Ulu Cami'de kılmak üzere bunları oraya davet etmiştir. Hacı Hamit Efendi oğulları, Hacı Mehmet Sait ve Kemal Efendi'leri de yanına alarak Ulu Cami'ye gidip Beyzade'ye mülaki olmuşlar ve diğerleriyle birlikte namazdan sonra Evkaf Dairesi odacısı Osman Ağa'nın getirdiği iki kazma işçisine, Şahande Hanım'ın gösterdiği yer kazdırılınca büyük bir lahid meydana çıkmış. Lahdin içinde bir erkek, bir kadın iki de çocuk mezarının bulunduğu görülmüştür. Erkeğin mezarı açılınca asırlarca evvel gömülmüş olan bir cesedin dün ölmüş gibi hiçbir tarafının çürümediği tespit edilerek, doğrudan doğruya telgrafla meşihata bildirilmiştir. Beş on gün sonra masrafı cib-i hümayundan verilmek suretiyle üzerine bir türbe ve yanına bir zaviye yapılması hakkında karar çıkmış. Bunlar yapılıncı mezar taşına atfen isminin Mansur olduğuna göre, türbe ve zaviyeye de Mansuriyye ismi verilmiştir.⁷⁷ Bu hikâyeden anlaşılacağı üzere, bu zatın isminin "Mansur" olduğu keşfi mezar taşından anlaşılmaktadır. Hüviyeti hakkında kesin bilgiye ulaşamadığımız Mansur Baba'nın Türbesi bugün pek fazla ziyaret edilmemektedir.

Harput'ta hüviyeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmayan veya bugün hemen hemen yok denecek kadar az bir ziyaretçisi olan bir kısım türbelerde var ki, bunların sadece isimlerini vermekle yetineceğiz. Bunlar; Zahiri Baba, Mazhar Baba, Hacı Hulusi Efendi ve Ahi Musa Efendi'dir. Ayrıca bunların dışında İshak Sunguroğlu'nun "Harput Yollarında" isimli dört ciltlik eserinin birinci cildinde adı geçen İbrahim Baba Türbesi, Celal, Şemsi Esad, Adil, Tahir, Ömer ve Alaaddin namlarında yedi nefer zevatın türbeleri ve Nazır Baba Türbesi maalesef günümüze kadar ulaşamayan türbeler arasındadır. Bu türbelerin de coğrafi şartlar nedeniyle zamanla aşınarak, tahrib olduğu muhtemeldir.⁷⁸

2.- Morfolojik Bakımdan Ziyaret Fenomeni

2.1. Amaçlar

Kutsallık atfedilen yerleri ziyaret eden insanların bir kısmı manevi amaçlı ziyaret ederken, bir kısmı ise maddi amaçlı ziyaret etmektedir. Manevi amaçla giden ziyaretçilerin asıl niyeti, bu yerde Allah'a yalvararak manevi bir haz ve feyiz almaktır. Bu kimseler, sadece fatiha ve ihlâs sürelerini okur, bu surelerin sevabını orada yatan zatın ruhuna bağışlarlar. Bu tür ziyaretçiler,

⁷⁷ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 332.

⁷⁸ Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. I, s. 324, 330, 333.

ziyaret yerinden ve yatırdan hiçbirşey talep etmez, taleplerini sadece Allah'tan beklerler. Bunun dışında ziyaretçiler, ziyaret yerinden direkt olarak maddi bir şey istememekle birlikte, ziyaret ettiği yeri adeta isteğin kabulü için Allah ile kendi arasında bir vasıta olarak kullanmaktadır. Dua ederken "Türbede yatan zatın yüzü suyu hürmetine" ifadesini kullanması da bunun açık kanıtıdır. Fakat bazı durumlarda ziyaretçiler, çoğu zaman farkına dahi varmadan ziyaret mahalini isteklere ulaşmada birinci plana çıkararak, herşeyi onun sağlayabileceği gibi bir durum ortaya çıkarabilmektedir. İşte bu noktada, ağaçlara bez veya yazma bağlanması, dilek taşları yaptırma, mum yakma, toprak yeme, elini türbe duvarına veya mezarın üstündeki örtüğü sürme vs. motifler ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar, ziyaret yerlerine muhtelif dilek, adak ve muradlarla gitmektedir. Harput'taki genellikle ziyaret yerleri çok amaçlı olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte, özellikle bir veya birkaç amaç için gidilen ziyaret yerleri de bulunmaktadır. Bunlardan, Harput merkezdeki Seyyid Ahmet Çapakçur Türbesi'ne şiddetli başağrısı için, Fethi Ahmet Baba, Beşik Baba ve Nadir Baba türbelerine çocuk sahibi olmak için, Arap Baba ve Fethi Ahmet Baba türbelerine ise psikolojik hastalıkların tedavisi için gidilir. Bu durumu Köse ve Ayten⁷⁹ "uzmanlık alanları", Günay ve diğerleri⁸⁰ ise "ihtisaslaşma" olarak kavramlaştırmaktadır. Genel olarak araştırma sahasındaki ziyaret yerleri şu amaçlarla ziyaret edilmektedir:

- 1- Hastalıklardan şifa bulmak.
- 2- Çocuk sahibi olmak.
- 3- Çocuğu hayatta kalmayanların (oğmayanlar) çocuklarının yaşaması için.
- 4- Yağmur duası yapmak.
- 5- Evde kalmış kızların kaderinin (kısmetinin) açılması.
- 6- Ev, araba, mülk, servet vb. şeylere sahip olmak.
- 7- Dilek tutmak ve adak adamak.
- 8- İş sahibi olmak için.
- 9- İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak için.
- 10- Rızkın artması ve geçim sıkıntısının aşılması için.
- 11- Karı-Koca arasındaki muhabbeti artırmak.
- 12- Sınavlarda başarılı olmak.

⁷⁹ A. Köse ve A. Ayten, *Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 111.

⁸⁰ Ünver Günay ve diğerleri, *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması-Kayseri Örneği*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2001, s. 86.

- 13- Aile huzurunu sağlamak için.
 14- Özellikle erkek çocuk sahibi olmak için.
 15- Dolu, zelzele vb. tabii afetlerden emin olmak ve mahsülünü korumak için.

2.2. Usul, Adab Ve Mensekler

Kutsalın hem cezbedici ve hem de ürkütücü yönü dolayısıyla o insanlar kutsallık atfettikleri bu mekânlarda, içinde buldukları çaresizlik psikolojisini ve manevi boşluğu gidermek için kendilerince tatmin edici bir takım usul adap ve menseklere başvurmaktadırlar. İnsan psikolojisi, kutsalın huzuruna gelişi güzel çıkmaya müsaade etmez. Nitekim Hz. Musa örneğinde, Musa Allah'ın huzuruna çıkarken, Allah tarafından kendisinden pabuçlarını çıkarması istenmiş ve belli bir hazırlık aşamasından sonra Tuva Vadisi'ne girebilmiştir. Yine Kâbe'nin bulunduğu alana ihram gibi özel bir kıyafet ve başka hazırlıklar yapılarak girilebilmektedir.⁸¹ Ziyaret Fenomeni hakkında her ne kadar bu kurallar çok zaruri değilse de, yine de usul adab ve menseklerden söz etmemize imkân vermektedir. Örneğin, ziyaret zamanı olarak genelde belirli bir zamandan söz etmek mümkün görünmese de, Perşembe, Cuma ve Pazar gibi belirli günlerde ziyaret edilen mekânların olduğu da gözlemlenmektedir. Beyzade Efendi Türbesi'ne üç Cuma üst üste gidilirken, Nadir Baba Türbesine ise ilk iki hafta Cuma günleri, 3. hafta ise Cumartesi günü gidilir. Bütün bunlarını yanında, uzun yolculuğa çıkma, hacca gitme, hasat zamanı, dini bayramlar, mübarek aylar, geceler de ziyaret için vesile olan zamanlar arasındadır. Bunların dışında Harput'taki ziyaret yerleri duruma ve ihtiyaca göre her zaman için insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret esnasında uyulması gereken, adap ve mensekleri de şu şekilde listeleyebiliriz:

- 1- Üç İhlas bir Fatiha süresi okumak.
- 2- Kurban kesmek ve kesilen kurbanın etini türbe civarındaki fakirlere dağıtmak.
- 3- Ağaca bez veya yazma bağlamak.
- 4- Türbenin etrafını temiz tutmak.
- 5- Mezarın sandukasına veya türbe duvarına insanların dileklerini yazması.
- 6- Dileklerin yazılı olduğu kağıdı Kur'an-ı Kerim'in içine bırakmak.
- 7- Türbeye abdestli girilmesi ve bayanların mahrem yerlerini gizlemesi.
- 8- Türbeye girerken türbe giriş duvarını öpmek, çıkarken geri geri çıkmak.
- 9- Türbede makam bölümündeki yeşil örtüyü öpmek eline ve yüzüne sürmek.

⁸¹ Oymak, *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, s. 141.

- 10- Türbe duvarına veya mezarın çevrili olduğu demire elini sürmek ve elini ağrıyan yerine sürmek.
- 11- Türbeye seccade, tesbih veya battaniye bırakmak.
- 12- Türbede her bir tanesine bir Fatiha ve Üç İhlâs süresi okuttuğu tesbihi evinin kible duvarına asmak (Beyzade Efendi).
- 13- Mezarın üzerine, buğday, şeker gibi şeyler bırakmak.
- 14- Kutsallık atfedilen topraktan yemek.
- 15- Dua etmek.
- 16- İki rekât namaz kılmak.
- 17- Mum yakmak.
- 18- Kur'an-ı Kerim okumak.
- 19- Türbenin anahtarını dilsiz çocuğun ağızına sürmek.
- 20- Hastayı türbe içinde yatırmak.
- 21- Büyük bir tesbihin içinden geçmek.
- 22- Doğan çocuğa yatırın adını vermek(F. Ahmet Baba, Beyzade Efendi, Nadir Baba).
- 23- Bez parçası veya ağaç parçası ile beşik veya bebek yapıp türbeye bırakmak(Beşikli Baba).
- 24- Yasin veya mevlid okumak.

2.3. Yasaklar

Ziyaret yerlerinin cezbedici yönü dolayısıyla insanlar ne kadar çeşitli amaçlar doğrultusunda bu tür yerlere başvuruyorsa da, bazı durumlarda da insanlar bu mekânlardaki davranışlarına bazı ölçüler ve yasaklar koymaktadırlar. Bu durum Türk kültüründe Ata'ya, Baba'ya ve Dede'ye onlar hayattayken saygı gösterilmesi şeklindeki geleneği ölümlerinden sonra da sürdürülmesi gerektiği inancının sonucudur. Eski Türklerde Ata'ya büyük değer verilir, hürmet gösterilirdi. Yuvanın kurulması ve devamı soyun çoğalıp gelişmesi Ata/Baba tarafından sağlanırdı. Atalara gösterilen saygının diğer bir sebebi de kişiöğlunun beden ve tın/ruh şekliyle iki önemli unsurdan yaratılışı ve tın'ın diğer bir ifadeyle atalar ruhunun sonsuza kadar yaşayacağı inancıydı. Tın'ın kişinin ölümünden sonra muhtelif suretlere bürünerek yeryüzüne gelebileceğine ve insanoğluna bir takım fenalıklarda bulunacağına dair inançlar da vardı. Bu sebeple Ata'ya gösterilen saygı, hayatta iken devam

ettiği gibi, onun ölümünden sonra da devam eder, onların kızdırılıp gücendirilmemesine özellikle dikkat gösterilirdi.⁸²

Gerek Eski Türk kültüründen kaynaklanan Ata'ya saygı gerekse velilerin, Allah dostlarının hayatlarındayken yaptıkları güzel işler ve efsanevi kişilikleri, insanın ziyaret yerlerinde belli kurallara uyma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bazen inanılan dinin aslından olan kuralların bazen de kutsala konu olan ile ilintili olarak yaşanan tecrübelerin kaynaklık ettiği yasaklar, kutsalı koruma işlevi görmektedir. Halk arasında bu kurallara ve yasaklara riayet etmeyen ve saygısızlık yapanların çeşitli cezalara maruz kalacağı inancı hakimdir. Örnek vermek gerekirse, F. Ahmet Baba türbesi civarında, içki içen Kaymakam Şevki Bey'in çarpılması, Arap Baba'nın mezarının yerini değiştiren dönemin yetkili kişinin korkunç rüyalar görmesi üzerine naaşı tekrar eski yerine koyması gibi örnekler verilebilirken, bunları çoğaltmaksızın ziyaret yerlerinde nelerin saygısızlık ve yasak sayıldığını aşağıdaki şekilde listeleyebiliriz:

- 1- Yatırın aleyhinde konuşmak.
- 2- Yatırın civarında içki içmek, eğlenmek veya içkili olarak yatırın yakınından geçmek.
- 3- Türbeyi yıkmaya kalkışmak.
- 4- Türbe civarında bulunan ağacı kesmek veya dallarına zarar vermek.
- 5- Türbeye abdestsiz girmek.
- 6- Bayanlar için başı açık bir şekilde türbeye girmek, dua etmek.
- 7- Mezarı parmakla göstermek. Bu tür davranışta bulunan kişinin ağır bir hastalığa yakalanacağına veya çarpılacağına inanılır.
- 8- Yatırların yerlerini değiştirmeye kalkışmak.

2.4. Ziyaretçiler

Ziyaret yerleri hakkında anlatılan menkıbeler, insanlar için psikolojik yönden ana güdüleyici olmuştur. Örneğin; Beyzade Hazretleri, İmam Efendi, Fethi Ahmet Baba ve Arap Baba hakkında anlatılan menkıbelerin fazla ve etkileyici olması buraya gelen, ziyaretçi sayısının fazla olmasının en temel etkenidir. Sosyal ve psikolojik sebeplerden dolayı, toplumun her kesiminden insanları gerek ihtiyaç karşısında zor duruma düşmeleri sebebiyle gerekse de dilekleri gerçekleştiğinden veya şifa bulduklarından dolayı şükretmek amacıyla bu mekânlarda görmek mümkündür.

⁸² Rifat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 108, Ankara, 1991, s. 76.

Toplumsal bir olgu olması nedeniyle ziyaret olgusu şüphesiz ait olduğu çevrenin dinamiklerinden etkilenmektedir. Burada sanayileşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim-öğretimin gelişmesi ve toplumun yaşam biçiminin değişmesi gibi birçok etkenden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte, bu faktörlerin insanların ziyaret yerlerine bakış açısını olumsuz yönde etkilediğini düşünmek hatalı olabilir. Nitekim araştırma sahamız olan Harput'taki Beyzade Hazretleri, F. Ahmet Baba, İmam Efendi, Kazım Efendi ve Arap Baba'ya günümüzde yöre halkının yoğun ilgisi de bunu desteklemektedir. Ayrıca hızla gelişen ülkemizde yaşanan hızlı değişime ayak uyduramama ve kültür şoku, tarikatlara duyulan ilginin yanı sıra, ziyaret yerlerine olan ilgiyi de arttırmıştır. Ancak şurası da bir gerçektir ki, teknolojinin ve ulaşım imkânlarının gelişmesi, birtakım ziyaret yerlerinin halk arasında artık kullanılmamasına da sebep olmuştur. Örneğin; çok önceleri tıbbın karşısında aciz kaldığı bir hastalık veya insanların ulaşım imkânlarının kısıtlı olması dolayısıyla başvurulanan ziyaret yerlerine, bugün ihtiyaç olmadığından pek yoğun bir ilgi gösterilmemektedir.

Harput ve civarında ziyaret fenomeninin daha çok kadınlara mahsus bir hal aldığı yaptığımız gözlemler neticesinde tespit edilmiştir. Bu duruma yaş, eğitim düzeyi ve servet gibi faktörleri kattığımızda araştırma alanımızda bu mekânlara gelen bayanların çoğunluğunun eğitim-kültür ve gelir düzeyi düşük, yaşlı bayarlardan oluştuğu görülmektedir. Ancak bunun yanısıra her çeşit toplumsal tabakadan, kültür eğitim ve yaş düzeyinden kişilere de ziyaretçiler arasında rastlamak mümkündür. Burada tahsilli ve zengin kişilere de rastlanmaktadır. Özellikle tarikat bağlantısı olan türbelerde eğitim ve ekonomik düzeyi yüksek insanlara rastlanılmaktadır. Harput'ta bulunan ve Said Nursi'nin son talebesi olduğuna inanılan ve İmam Efendi'nin yanı başında bulunan Hacı Hulusi Efendi mezarı ile Nakşi Tarikatı'nın son Şeyhlerinden olan İmam Efendi ve Kazım Efendi türbeleri, Kadiri Şeyhi olan Tayyar Baba Türbesi gibi yerleri örnek olarak verebiliriz.

3. Ziyaret Yerlerinin Tipolojik Açından Değerlendirilmesi

Bu kısımda Harput merkezdeki ziyaret yerleri kudsiyetin menşei, etki alanları, cazibesi, ziyaret ediliş amaçları, morfolojisi ve ziyaretçilerin usul ve uygulamaları açısından değerlendirilmiştir.

3.1. Tarihi Perspektiften Ziyaretlerin Tipolojisi

a. Tarihi Tipler

Tarihi kişilikleri hakkında az da olsa kesin tarihi bilgilere sahip olduğumuz ziyaret yerleridir. Haklarında anlatılan menkıbeler sayesinde hayatları hakkında tarihi bilgilere ulaştığımız tipler bu gruba girmektedir. Beyzade Efendi, İmam Efendi, Seyyid Ahmet Çapakçuri, Şeyh Musa Kâzım Efendi, Tayyar Baba bu gruba giren ziyaret yerleridir.

b. Anonim Tipler

Bu gruba hakkında pek fazla tarihi bilgi bulunmayan şehitlerin, velilerin, gariplerin yattığı farz olunan ziyaret yerleri dahildir. Harput ve çevresinde bu tipler bir hayli fazla olmakla beraber, F. Ahmet Baba, Arap Baba, Murat Baba, Beşik Baba, Üryan Baba, Ankuzu Baba, Zahiri Baba, Mazhar Baba, Ahi Musa Efendi ve Mansur Baba örnek verilebilir.

c. Aktüel Tipler

Daha çok çağdaş fenomenler olarak karşımıza çıkan ziyaret yerleri bu kategoriye dahildir. Bu kategoride ziyarete konu olan kişiler tasavvuf ve tarikat bağlantılarından dolayı daha hayattayken bile saygı gören kişilerdir. Bu kişiler öldükten sonra da saygı gereği mezarları üzerine türbe yapılan kişilerdir. Bu tiplere örnek olarak, Çapakçur Hazretleri, İmam Efendi, Şeyh Musa Kâzım Efendi, Tayyar Baba ve Hacı Hulusi Efendi örnek olarak verilebilir.

3.2. Nüfus ve Cazibenin Etki Boyutları Açısından Ziyaret Tipleri

a. Mahalli Tipler

Şöhretleri ve ilgi gördükleri yer ve buldukları çevrenin hudutları ile sınırlı olan tipler bu gruba dahildir. Harput'taki birçok ziyaret yeri bu kateoride yer almaktadır.

b. Bölgesel Tipler

Etki alanları ve cazibeleri, bulunduğu yerleşim yerinin sınırlarını aşan ziyaret yerleridir. Harput Merkezde bulunan Arap Baba Türbesi, F. Ahmet Baba Türbesi bölgesel karakter taşımakta olup çevre illerden bu ziyaret yerlerine gelinmektedir.

3.3. Amaç ve Dilekler Açısından Ziyaret Yerleri

a. Genel Amaçlı Olanlar

Özellikle istenilen bir amaçtan ziyade, her türlü amaçla ziyaret edilen yerler bu gruba dahildir. Bu amaçla gidilen ziyaret yeri bir hayli fazladır. Beyzade Efendi, Nadir Baba, Murat Baba vs. genel amaçlı ziyaret edilen yerler arasındadır.

b. Özel Bir Amaç İçin Ziyaret Edilen Yerler

Pek yaygın olmasa da muhtelif amaçlar için de gidilmekle beraber genellikle özel bir amaç için gidilen ziyaret yerlerinden oluşur. Seyyid Ahmet Çapakçur türbesi (şiddetli baş ağrısı çekenler), Fethi Ahmet Baba, Beşik Baba, Nadir Baba (çocuk sahibi olmak isteyenler) türbeleri bu kategoride yer alan ziyaret yerleridir. Ayrıca Arap Baba ve Fethi Ahmet Baba türbeleri psikolojik sorunları olan ziyaretçilerin ziyaretgahı olması hasebiyle yine bu gruba dahildir.

3.4. Kutsalın Varlıklarda Tezahürü Yönünden Ziyaret Yerleri

a. Tabiat Varlıklarında Tezahür Eden Tipler

Kutsal su, dağ, taş, tepe ve ağaç gibi ziyaret yerleri bu kategorinin örnekleri olup, Fethi Ahmet Baba türbesinin arka tarafındaki dardağan ağacına bez, yazma, çorap vs. şeyler bağlama, türbenin sol tarafındaki "dilek duvarı" adı verilen duvara taş yapıştırma ve türbenin hemen önünde bulunan çeşme suyundan da şifa bulma amaçlı içme bu gruba örnek olarak verilebilir. Ayrıca Ulu Cami Minaresine ve Karadut Ağacı (Ulu Ağaç)'na da kutsiyet atfedilmesi bu kategorinin en güzel örneklerinden biridir. Bunların yanısıra birçok ziyaret yerlerinde mezar taşına el sürüp vücudun ağrıyan bölgesine sürme veya mezarın toprağından şifa amaçlı yeme gibi uygulamalar da kutsalın tabiat varlıklarındaki tezahüründen ibarettir.

b. İnsanlar ve Onların Kalıntılarındaki Tezahür Eden Tipler

Ankuzu Baba'nın ayak ve kan izleriyle, türbelerde mezarların üzerinde bulunan yeşil örtüler bu zatlara ilişkindirilerek kutsallık kazanmaktadır.

3.5. Kudsiyetin Menşei Bakımından Ziyaret Yerleri

a. Tasavvuf ve Tarikat Menşeli Olanlar

Tasavvuf ve tarikat menşeli olan bu tipler irşad hizmeti için bölgenin değişik yerlerine giden ve halk arasında Allah dostları olarak anılan kişilerin

türbelerinden oluşur. Beyzade Efendi, İmam Efendi, Şeyh Musa Kâzım Efendi, Tayyar Baba ve Hacı Hulusi Efendi bu kategoride yer alan ziyaret yerleridir.

b. Gaza ve Fetih Kahramanları

Araştırma alanımızda bulunan ziyaret yerlerinin büyük bir çoğunluğunu bu tipler oluşturmaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında şehit düşmüş kahramanlar bu gruba dahildir. Bu tip ziyaret veli motifinin ilavesiyle şehit-veli tipi şeklinde ortaya çıkmıştır. Harput Merkez'de bulunan bu tür ziyaret yerlerine, F. Ahmet Baba, Arap Baba, Murat Baba, Beşik Baba, Nadir Baba ve Ankuzu Baba örnek teşkil eder.

3.6. Cazibelerine Göre Ziyaretlerin Tipolojisi

a. Cazibesi Giderek Artan Tipler

Bir kısım ziyaret yerleri çeşitli toplumsal, kültürel vb. sebeplerle nüfuz ve cazibelerini arttırmakta olup, bunun en tipik örneğini Beyzade Efendi ve Arap Baba Türbesi oluşturmaktadır. Bunu görmek için Cuma günü salat-u selam okunmadan önce bu yerlere gitmek yeterli olmaktadır.

b. Cazibesini Giderek Yitiren Tipler

Türbeye giden ziyaretçi sayısının zamanla azaldığı ziyaret yerleridir. Ankuzu Baba türbesi giderek cazibesini yitirmektedir. Bu durumun oluşmasında türbeye ulaşımın zor oluşunun da etkisi büyüktür. Ayrıca Zahiri Baba, Mazhar Baba, Ahi Musa Efendi bu gruba örnek verilebilir.

3.7. Ziyaret Usul ve Uygulamaları Açısından Ziyaret Yerleri

a. Sistemli Ziyaret Usul ve Adabı Oluşmuş Yerler

Bunlar yılın belli mevsimlerinde ve belli günlerinde gidilen ve kendilerine mahsus uygulamaları bulunan ziyaret yerleridir. Harput merkezde bulunan Hacı Hulusi Efendi'nin ölüm yıldönümlerinde ziyaret edilmesi sistemli ziyaretlerin en güzel şekilde sergilendiği yerlerdir. Ayrıca kendisine has uygulamalarının bulunması hasebiyle Nadir Baba'nın ve Beyzade Hazretlerinin Türbelerini de bu gruba dahil edebiliriz.

b. Genel Geçerli Usul ve Adaba Göre Ziyaret Edilenler

Araştırma alanımızda bulunan ziyaret yerlerinin birçoğunda genel usul ve adabın kuralları geçerlidir. Buna göre ziyaretçi türbede bir Fatıha ve üç İhlâs suresi okur, dua eder ve saygı gösterir.

Sonuç

Ziyaret yerleri kendilerinde kutsal gücün bulunduğu inanılarak ziyaret edilen mekânlardır. Ziyarete konu olan hakkında anlatılan kerametler, menkıbeler ve efsaneler bu mekânların meşruluğunu ortaya koymaktadır. Böylece ziyaret fenomeni güçlenen ve zayıflayan bir hareketlilik içinde varlığını sürdürmektedir. Çalışmada, kutsal mekânlardaki şahsiyetler hakkındaki bilgilerin, menkıbelerin ve bu yerlerdeki ziyaretçiler tarafından gerçekleştirilen ritüellerin zamanla değişime uğrayabileceği gözlenmiştir. Ziyaretlerde uygulanan ritüellerin tamamının İslami ölçüye uygun olduğunu söylemek zordur. Bu mekânlarda, İslami ölçüye uymayan birtakım dini uygulamalara yer verildiği gibi, geleneksel birtakım uygulamaların da dini bir forma büründüğü gözlenmiştir. Ziyarete konu bu mekânlarda, bazen aynı, bazen de her bir mekâna özgü birtakım ritüeller yapılmaktadır. Genellikle düzenli ve kurallı bir şekilde yapılan ve belirlenmiş bir amaca yönelik ritüellere rastlanmakla beraber kişinin o andaki ruh halini yansıtan ritüellere de rastlamak mümkündür.

Kutsalın tezahür biçimlerinden biri olarak ortaya çıkan ziyaret yerleri ile ilgili inanç ve uygulamaların ve ziyaret yerlerinin tipolojisinin konu edildiği bu çalışma, Harput ve çevresinde ziyaret fenomeninin zengin bir tezahür çeşitliliğine sahip bulunduğunu ve dinin, bireyin psikolojik, toplumsal ve kültürel yaşantısıyla nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Ziyaret yerleri ve burada yatan zatlar, yöre halkı tarafından kendilerini koruyan manevi güçler olarak görülmekte ve çaresizler ve ruhi bunalım geçiren pekçok insan için vazgeçilmez psikolojik tatmin merkezleri olmaktadır. Bununla birlikte yöre halkının ziyarete konu yerleri bazen feyz ve bereket kaynağı bazen de bir ümit kapısı olarak kabul ettiği ve ziyaret esnasında çok çeşitlilik arz eden dini pratiklere başvurduğu gözlenmiştir.

Ziyaret fenomenine tipolojik perspektiften bakıldığında fenomenin belli tiplerde kategorize edildiği gözlenmiştir. Bu bağlamda ziyarete konu olan ve şehitler, evliyalar, veliler, babalar gibi unsurları kapsayan ziyaret olgusunun, kudsiyetin menşei, etki alanları, cazibesi, ziyaret ediliş amaçları, morfolojisi ve ziyaretçilerin usul ve uygulamaları ile ziyaretçilerin yaş, eğitim ve ekonomik durumları açısından farklı tiplerde kategorize edilebileceği görülmüştür. Ziyarete konu olan nesnelere bu şekildeki tipolojik ayrımının yapılması, bireylerin kutsiyet atfederken esas aldıkları kriterlerin başka bir ifadeyle değer taşıyıcılarının ne olduğu yönünde bizlere fikir vermektedir. Dini-sosyal yaşantımızın ayrılmaz bir realitesi olan ziyaret olgusunun bilimsel

yöntemlerle analizinin yapılmasının yaşanan dini-sosyal gerçekliğin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacağı bir gerçektir.

Kaynakça

A. Kaynak Eserler

- Araz, Rıfat, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108, Ankara, 1991.
- Aydoğmuş, Günerkan, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, ELESKAV Yayını, Elazığ, 1998.
- Danık, Ertuğrul, *Orta Çağ'da Harput'un Kentsel Gelişimi -Dünü ve Bugünüyle Harput I -*, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ, 1998.
- Erzurûmî, Bedrûddin Osman, *Gülizar-ı Samini, Sohbetler*, c. I-II, Marifet Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2004.
- Evlîyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, c.VII, İstanbul, 1993.
- _____, Türkiye Gazetesi, c.II, İstanbul, 1993.
- _____, Türkiye Gazetesi, c. XII, İstanbul, 1993.
- Güler, Meftune, *Harput Efsaneleri*, ELESKAV Yayınları, Elazığ, 2000.
- Günay, Ünver, Harun Güngör ve Şaban Kuzgun ve diğerleri, *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kayseri, 1996.
- Günay, Ünver ve diğerleri, *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması-Kayseri Örneği-*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2001.
- Kıyak, Abdulkadir, *Elazığ Evlîyaları*, TBBD Yayınları, İstanbul, 2013.
- Köse, Ali ve Ali Ayten, *Türebeler Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Oğuz, Muhammed İhsan, *Arifler Silsilesi*, Oğuz Yayınları, İstanbul, 2003.
- Oymak, İskender, *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2002.
- _____, "Harput'ta Bulunan Kutsal Mekânlar ve İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, s. 851-878.
- Özbek, Abdullah, *Bütün Yönleriyle Çemişgezek*, Çemişgezek Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği Yayınları, No:1, Eylül, 1997.
- Özbozat, Abdullah, "Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara, 2014, Sayı: 70.
- Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında*, c. I İstanbul, 1958.
- _____, *Harput Yollarında*, c. II, İstanbul, 1958.
- Ünal, Mehmet Ali, *XVI yy'da Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV Dizi, Sayı: 7, Ankara, 1989.

B. Kaynak Kişiler

- Abdulkerim Sarıpolat, 83 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.
Abdullah Demirel, (Mustafa Naci Efendinin oğlu), 86 Yaşında, Okur-yazar değil.
Abdullah Polat, 73 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.
Ahmet Dağdelen, 23 Yaşında, Okur-yazar, İşsiz.
Bekir Uzun, 62 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
Celal Kurt, 54 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
Fatih Güler, 18 Yaşında, Okur-yazar, Öğrenci.
Fatma Aksakal, 50 Yaşında, Okur-yazar, Ev Hanımı.
Fatma Yılmaz, 70 Yaşında, Okur-yazar değil, Türbedar.
Hacı Bulut, 74 yaşında, Okur-yazar, Emekli.
Hasan Ayyıldız, 59 Yaşında, Lise Mezunu, Emekli.
İbrahim Gazezoğlu, 82 Yaşında, Okur-yazar, Esnaf.
İnci Yavuz, 78 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı.
İzzet Ünlü, 78 Yaşında, Emekli Nüfus Müdürü, Okur-yazar.
Kâmuran Seçgin, 27 Yaşında, Okur-yazar, Ev Hanımı.
Mehmet Ünlü, 54 Yaşında, Okur-yazar, Esnaf.
Muhlise Yetik, 26 Yaşında, Okur-yazar, Ev Hanımı.
Naim Sandıklı, 58 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
Nezihe Duran, 57 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı.
Nihat Düzgün, 70 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
Osman Bulut, 61 Yaşında, Okur-yazar, Emekli.
Sadık Karataş, 83 Yaşında, Okur-yazar, Fırıncı.
Sıdkı Döner, 47 Yaşında, Üniversite Mezunu, Öğretmen.
Sevgi Niksarlı, 25 Yaşında, Okur-yazar.
Sultan Yıldırım, 43 Yaşında, Türbe bitisiğindeki piknik yeri sahibi, Okur-yazar.